

ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ

Η ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΓΑΛΑΤΙΣΤΑΝ ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

Είς τὸ ἐσχάτως δημοσιευθὲν Ἀρχεῖον τῆς Μονῆς Βλαττάδων¹ ἐν φιρμανίῳ τοῦ Σουλτάν Σελίμ τῆς 14ης Μαΐου τοῦ 1526 ἀναφέρεται ἐν Γαλατίστῃ Μονὴ τοῦ Ἀγίου Νικολάου, ἀποτελοῦσα ἴδιοκτησίαν τῆς Μονῆς Βλαττάδων, τῆς δποίας τὰ ἀγροτικὰ κτήματα καταπατοῦντα ὑπὸ τῶν περιοίκων χριστιανῶν. Ἡ μονὴ αὗτη ἀναφέρεται καὶ εἰς ἄλλα ἔγγραφα. Εἰς ἔγγραφον τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Μαξίμου τοῦ ἔτους 1488² ἀναφέρεται ὅτι ὁ μητροπολίτης οὗτος μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν σταυροφόρων τῆς Μητροπόλεως καὶ τοῦ καθηγουμένου τῆς Μονῆς Βλατταίων πατᾶ καὶ Ἰακώβου ἔρχονται εἰς τὴν Γαλάτιτζαν καὶ ἔξετάζουν μετὰ τῶν προυχόντων τοῦ χωρίου τὰ τῶν ὁρίων τοῦ κελλίου, τὰ δποία καὶ καθορίζουν. Τὸ μονύδριον δὲν εὑρίσκεται εἰς καλὴν κατάστασιν ἐλλείψει καταλλήλου ήγουμένου, ὅπως ἄλλως καὶ αὐτὴ ἡ Μονὴ Βλαττάδων, ὃς τοιοῦτος δὲ δρίζεται ὁ μοναχὸς Σάββας, ὅστις ἔμενε πρὸ καιροῦ εἰς αὐτό. Τὸ ζήτημα ὅμως δὲν φαίνεται νὰ ἔληξε μὲ τὸν καθορισμὸν τῶν δρίων. Οἱ χωρικοὶ ἔξηκολούθουν νὰ καταπατοῦν τὰ κτήματα τοῦ μονυδρίου καὶ διὰ τοῦτο ἡ Μονὴ Βλαττάδων καταφεύγει μετὰ τριάκοντα καὶ δεκάδες ἔτη εἰς τὸν σουλτάνον Σελίμ, ὅστις ἐκδίδει τὸ σχετικὸν ὑπὲρ τῆς Μονῆς φιρμάνιον.

Εἰς ἄλλο νεώτερον ἔγγραφον, τοῦ 1580, τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου³ ἀναφέρεται καὶ πάλιν ἡ Μονὴ τοῦ Ἀγίου Νικολάου ὃς κτήμα τῆς Μονῆς Βλαττάδων. Τὸ πατριαρχικὸν ἔγγραφον λέγει ὅτι ὁ πατριάρχης «π α λ α i γ e n ἐ s ς ρ o v σ ὁ β o v λ λ o r ἐ θεάσατο, τοῦτο δὲ καὶ γ ρ ἀ μ μ a t a σ i γ i l λ i o δ η π a t r o i a ρ χ i n ἀ άργνω τοῦ ἀοιδίμου πατριάρχου κυροῦ N e i l o v» καὶ τοῦ προκατόχου του πατριάρχου Ἰωάσαφ, δωρούμενα καὶ εὐεργετοῦντα τὴν μονὴν Βλατταίων καὶ μὲ ἄλλα κτήματα καὶ «τῷ τοῦ ἀγίου Νικολάου (μοναστηρίῳ) τῷ ἐν τῇ χώρᾳ Γαλατίστα». Κατὰ ταῦτα τὸ μονύδριον ἔπειτε νὰ ὑφίστατο ἥδη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ πατριάρχου Νείλου (1380 - 1388), ἵσως δὲ καὶ πρότερον, ἐφ' ὅσον ἀνεφέρετο καὶ εἰς παλαιγενὲς χροσόβουλλον, σφιζόμενον ἀκόμη τότε.

Ἐν ἔτει 1635 τὸ μονύδριον μετὰ τῆς κυριάρχου του Μονῆς τῶν Βλαττάδων περιέρχονται εἰς τὴν μονὴν τῶν Ἰβήρων, διὰ νὰ σωθοῦν ἀπὸ τῆς οἰκονομικῆς ἀθλιότητος, εἰς τὴν δποίαν εἶχον περιέλθει.⁴ Ἐν τῷ ἔγγράφῳ τούτῳ τὸ μονύδριον ὀνομάζεται «τὸν ἄγιον Νικόλαον τὸ χειμερινὸν τὸ ἀναμεταξὺ τῆς ἀγίας Ἀναστασίας

¹ I. K. Β α σ δ ρ α β ἐ λ λ η, «Ιστορικὰ ἀρχεῖα Μακεδονίας. Γ'. Ἀρχεῖον Μονῆς Βλαττάδων (1446-1839). Θεσσαλονίκη 1955, σ. 3.

² Τὸ ἔγγραφον ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Π. Ν. Π α π α γ ε ω ρ γ i o u, Ἡ ἐν Θεσσαλονίκη μονὴ τῶν Βλατταίων καὶ τὰ μετόχια αὐτῆς ἐν BZ τ. 8 (1889) σ. 408 κέ. Ὁ μητροπολίτης οὗτος εἶναι δὲ Ἰδιος πρός τὸν ἀναφερόμενον ἐν τῷ ἀνωτέρῳ δημοσιευθέντι ἔγγράφῳ τοῦ 1502 τῆς Μονῆς Ἀγίου Διονυσίου. Bλ. σ. 365

³ Π α π α γ ε ω ρ γ i o u, ἔνθ' ἀν. σ. 412.

⁴ F r. D ö l g e r, Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges. Textband. München (1948), ἀρ. 89.

καὶ τῆς Γαλατίστης.» Ή ὡνομασία αὕτη χειμαδίον αὐτή διότι τὸ μονύδριον δὲν ὑφίστατο πλέον ὡς ἐνδιαιτημα μοναχῶν, διότι εἶχεν ἐρεπωθῆ. Ἐν τούτοις ἔξακολουθεῖ νὰ ἀναφέρεται ἀκόμη καὶ εἰς μεταγενέστερα πατριαρχικὰ ἔγγραφα ὡς «Ἄγιος Νικόλαος τῆς Πανίκα βησι, ὁ ἐγγὺς τῆς χώρας Γαλατίστης» μέχρι καὶ τῶν χρόνων τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε' (1797).¹ Η Πανίκα βησι φαίνεται διτι τὸ τοπωνύμιον τῆς περιοχῆς, ὅπου ἔκειτο τὸ μονύδριον.

Εἰς τὴν ὥραν 52 τέλος ιεροδικαστικὴν πραγματογνωμοσύνην καὶ ἀπόφασιν² τοῦ 1839 δὲν ἀναφέρεται πλέον ὡνομαστή, ἀλλὰ ὡς χειμερινὴ ἀπλῶς βιοσκή, τῆς διοίας τὴν ἰδιοκτησίαν διεκδικεῖ ἡ οὐχὶ μακρὰν δυτικώτερον κειμένη μονὴ τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας. Σήμερον κατὰ τὰς πληροφορίας, τὰς διοίας μοῦ ἔδωσεν δὲν Γαλατίστην ὑπηρετῶν ἐνωμοτάρχης Κοντορίκος Στέργιος τοῦ Γεωργίου, φοιτητὴς τῆς θεολογίας, ἐλάχιστα ἐρείπια τοῦ μονυδρίου σφίζονται, ἔξακολουθεῖ δὲν ὅμως ἡ τοποθεσία νὰ φέρῃ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀγίου Νικολάου. Τὸ ἔξωκλήσιον εὑρίσκεται ΒΔ τῆς Γαλατίστης εἰς ἀπόστασιν τεσσάρων χιλιομέτρων, μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ χωρίου Λειβαδίου. Σήμερον κεῖται εἰς σωρὸν λίθων διατρήτων ἐν πολλοῖς ὑπὸ σφαιρῶν. Εἰς ἀπόστασιν δέκα περίπου μέτρων ὑπάρχει πηγή. Υπάρχει καὶ λευκή τις πλάξ φέρουσα τὸ χάραγμα XIII, εἰς δὲ τὸ δεξιὸν μέρος τὰ γράμματα EAN. Η πλάξ εἶναι διάτρητος καὶ αὐτὴ ἐκ σφαιρῶν. Κατὰ τοὺς χωρικοὺς τὸ ἔξωκλήσιον ἐκτίσθη πιθανῶς τὸ 1850 καὶ κατέπεσε τὸ 1907. Πρὸ ἔξηκονταείας τὸ ἔξωκλήσιον ἀπετέλει μονήν, εἰς τὴν διοίαν διέμενον τεσσαράκοντα μοναχοὶ ὑπὸ ὑγούμενόν τινα Γερμανόν, καταγόμενον ἐκ Ζαγκλιβερίου. Η μονὴ εἶχε περὶ τὰ πεντακόσια στρέμματα ἀγρῶν, τετρακοσίας ἀγελάδας καὶ τρεῖς χιλιάδας αἰγαποδιάτων. Κατὰ τὸν Μακεδονικὸν ἀγῶνα ἐχοησίμευσεν ὡς καταφύγιον καὶ κέντρον τροφοδοσίας τῶν Ἑλληνικῶν σωμάτων. "Εξωθι τοῦ Μοναστηρίου συνήρθησαν σφροδραί μάχαι μεταξὺ τοῦ σώματος τοῦ καπετάνη Νταφάτη καὶ τουρκικοῦ ἀποσπάσματος ὑπὸ τινα Μπαϊράμ. Η σπουδαιοτέρᾳ τῶν μαχῶν ὑπῆρχεν ἡ συναφθείσα τὴν 2αν Μαΐου 1904, διότε πιθανῶς κατέπεσε καὶ τὸ μοναστήριον. Μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς μονῆς ἡ ἀκίνητος περιουσία αὐτῆς ἔξεποιήθη καὶ καλλιεργεῖται σήμερον ὑπὸ τῶν κατοίκων Γαλατίστης καὶ Λειβαδίου.

Αἱ παραδόσεις τῶν χωρικῶν περὶ τῆς κτίσεως τῆς μονῆς δὲν φαίνονται πολὺ ἀκριβεῖς. Πρόκειται περὶ ὑστερογενῶν μυθευμάτων. Ἐπίσης δὲν φαίνεται διτι πρὸ ἔξηκονταείας ἵστατο ἔτι δρυὴ καὶ διέμενον ἐν αὐτῇ τεσσαράκοντα μοναχοῖς. Τὸ μόνον βέβαιον ἐξ διλων αὐτῶν εἶναι αἱ μάχαι τῶν Ἑλλήνων ἀγωνιστῶν πρὸς τοὺς Τούρκους, μαρτύριον τῶν διοίων ἀποτελούσιν αἱ διατάσσουσαι τῶν σφαιρῶν.

ΣΤΙΛΠΩΝ Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΟΝΟΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΜΕΛΕΝΙΚΟΥ

Πρὸ τεσσάρων ἑτῶν ὁ ἐπιφανὴς βυζαντινολόγος H. Grégoire ἀσχολούμενος περὶ τὸ ὄνομα τῶν Μελιγκῶν τοῦ Ταῦγέτου καὶ δεχόμενος διτι τοῦτο προηλθεν ἐκ τοῦ σλαβικοῦ Meliniki διὰ μεταθέσεως, καταληξάστης εἰς τὴν μορφὴν Melinki (Μελιγκοί), διότι εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν δὲν ἀπαντᾷ τὸ σύμπλεγμα λι, ὑπενθύμισεν διτι τὸ αὐτὸν συνέβη καὶ μὲ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Melnik, ἡ ὅποια μετεγράφη

¹ Βλ. Παπαγεωργίου, 8νθ' ἀν. σ. 416 κέ.

² Βλ. Βασιλείου, 8νθ' ἀν. σ. 55.

έλληνιστὶ εἰς Μελένικον ἡ Μελένοικος.¹ Ἐκ τῆς παρατηρήσεως ταύτης ὁριώμενος δὲ P. Skok ἔξεφρασε τὴν γνώμην, διὰ τὸ τοπωνύμιον Melnik προέρχεται ἐκ τοῦ σλαβικοῦ μελῦ, ὃ ἐστὶ ἄμμος, ἀσβεστόλιθος, ὅπως συμβαίνει καὶ μὲ τὸ τσεχικὸν Melnik.² Κατὰ ταῦτα melnik θά ἐσήμαινεν ἀρχικῶς τόπον ἄμμούδη ἡ τιτανώδη.

Αἱ παρατηρήσεις αὗται ἐπαναφέρουν εἰς τὸ μέσον τὴν συζήτησιν περὶ τοῦ ἑτάμου τοῦ ὀνόματος τῆς ὁχυρᾶς μεσαιωνικῆς πόλεως τοῦ Μελενίκου, τῆς ὥποιας οἵ κάτοικοι ἐκανχῶντο διὰ προήρχοντο ἐκ Φιλιππουπόλεως καθαροὶ τὸ γένος Ρωμαῖοι.

Τῇδε δὲ Tafel τὸ 1839 ἐσχέτισε τὸ ὄνομα τῆς πόλεως πρὸς τὸ σλαβικὸν Melnek.³ Ἐκτοτε πιστεύεται διὰ τοῦτο εἶναι σλαβικόν. Ὁ εἰδίκωτερον περὶ αὐτοῦ παραγματεύθεις Π. Σ. Σπανδωνίδης⁴ ἀποκρούνων δρθῶς τοὺς φερομένους παρὰ τοῖς νεωτέροις τύπους Μελάροικος, Μελάρικος, Μελένοικος, Μελένικος, ὡς πλασθέντας ὑπὸ λογίων, προσπαθούντων νὰ ἐτυμολογήσωσι τὸ ὄνομα ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς, καὶ περιοριζόμενος εἰς τοὺς παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ἀπαντῶντας Μελένικος καὶ Μελενίκος⁵ καὶ τὸν παρὰ τῷ σημερινῷ λαῷ οὖν Μιλνίκον, σχετίζει καὶ οὗτος τὸ ὄνομα πρὸς τὸ σλαβικὸν τοπωνύμιον Melnik, διότι καὶ ὁ τονισμὸς εἰς τὴν παραλήγουσαν συμφωνεῖ πρὸς τὸ σλαβικόν. Διὰ τοῦ λαϊκωτέρου δὲ τύπου οὖν Μιλνίκον φρονεῖ διὰ πλησιάζομεν ἀπολύτως πρὸς τὸ σλαβικόν. Κατὰ ταῦτα ἐκ τοῦ τύπου Melnik «προῆλθεν διὰ τύπου Μελένικος (Μιλνίκον) καὶ κατά ἀνάπτυξιν ἐπικρατήσασαν ἐν τῇ λογίᾳ γλώσσῃ Μελενίκος». Τέλος κατὰ παρετυμολογίαν τινὰ ἀγνώστου βάσεως ἐλέχθη ὁ Μελένικος. Τὸν νεώτερον τύπον τὸ Μελένικον ἔξηγει «διὰ τοῦ γλωσσικοῦ φαινομένου τῆς ἀλλαγῆς τοῦ γένους». Διὰ τὸν παρὰ Χατζίδακι τύπον⁶ Μελένικος, παρατηρεῖ διὰ τοῦ «χωρὶς νὰ ἀντιβαίνῃ εἰς τὴν ίστορικὴν ἐκφορὰν τῆς λέξεως ἐπιζητεῖ νὰ ἐρμηνεύσῃ μάλιστα ταύτην» θὰ ἥτο δὲ καὶ προτιμητέος, ἀν διὰ ἡδύνατο νὰ ὑποστηριχθῇ, διὰ δὲ Μελένικος... ὑπῆρξε πόλις ἐν Ἑλληνοφώνῳ περιφερείᾳ ἀναπτυχθεῖσα βαθμηδὸν καὶ ἵσως ἐν τῇ γαιοκτησίᾳ Μελλενίκου τινὸς (ῶς ἀπὸ τοῦ Μυζηθρᾶς οὐδὲ Μυζηθρᾶς, Μυστρᾶς).» Κατὰ ταῦτα ὁ Σπανδωνίδης ἀποκρούνει τὴν ἐκ τοῦ ὀνόματος ἰδιοκτήτου τινὸς Μελενίκου ἡ Μελλενίκον καταγωγὴν τοῦ τοπωνυμίου.

Ταῦτα πάντα ἔχουσιν ἐν τῷ συνόλῳ καλῶς. Υπάρχουσιν δῆμος καὶ μερικαὶ δυσκολίαι, τὰς δότιας δὲν ἐπέρσεξαν οὔτε ὁ Σπανδωνίδης οὔτε ὁ Grégoire. Ἐάν δεχθῶμεν ὡς ἀρχικὴν μορφὴν τῆς λέξεως τὸν τύπον ὁ Μελνίκος κατὰ τὸ σημερινὸν σλαβικὸν Melnik, δὲν δικαιολογεῖται οὔτε ἡ ἀνάπτυξις τοῦ εἰς τὸν τύπον Μελενίκος οὔτε τὸ ἀρσενικὸν τοῦ γένους τοῦ ὀνόματος. Ἡ προϋπόθεσις τοῦ Grégoire, διὰ τὸ σύμπλεγμα λν δὲν ἀπαντᾷ εἰς τὴν Ἑλληνικήν, δὲν εἶναι ἀκριβής. Τοῦτο δχι

¹ Byzantion, τόμ. 21 (1951) σ. 249. «Comme en grec on ne trouve pas la séquence λν, il est normal qu'un Μελνίκι slave ait subi une métathèse, aboutissant à Μελνίκι, grec Μελνίκοι. Faut-il rappeler le nom de la ville Melnik qui on a transcrit en grec Μελένικον ou Μελένοικος?»

² "Ἐνθ' ἀν. σ. 280.

³ Th. Tafele 1, De Thessalonica ejusque agro. Berolini 1839, σ. 97.

⁴ Η ἐ τρού Σ. Σ π α ν δ ω ν ί δ ης, οὔτε ον Σ. Σ π α ν δ ω ν ί δ ο ν, Μελένικος, δὲν περιέχει μακεδονικὸς ἀκρίτης. Θεσσαλονίκη 1930, σ. 155.

⁵ Πλὴν τῶν ὑπὸ τοῦ Σπανδωνίδου σημειουμένων πιγῶν τὸ ὄνομα ἀπαντᾷ καὶ παρὰ Γρηγορίου (Βόνν. 413,23. 633,2), καθὼς καὶ εἰς ἀρκετὰ ἔγγραφα τῶν μονῶν τοῦ Ἀγίου Όρους, οἷον Actes Zographou ἀρ. 26 (1328) 77, ἀρ. 27 (1328) 32,34, ἀρ. 33 (1312) 16, ἀρ. 34 (1312) 51,53,67. Actes de Chilandar ἀρ. 41 (1319), 99, ἀρ. 42 (1319) 41, ἀρ. 43 (1319) 42, ἀρ. 56 (1321) 6, ἀρ. 144, (1355) 45. Παρὰ Dölger, Aus den Schatzkammern des heiligen Berges, ἀρ. 9,26, ἀρ. 37,95, ἀρ. 43/4, 27, ἀρ. 53,56, ἀρ. 91,7. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως διὰ εἰς τὸ δι' ἀρ. 34 ἔγγραφον τῆς μονῆς Ζωγράφου τὸ ὄνομα γράφεται Μεληνίκος (=Μελενίκος). Προφανῶς πρόσκειται περὶ ἐπιδράσεως τοῦ βορείου φωνηντισμοῦ ἀντὶ Μελενίκος. Ο τύπος ἀποτελεῖ τὴν προβαθμίδα τοῦ δημώδους Μιλνίκον.

⁶ Γ. Χ α τ ζ η δ ἀ κ ι, Ἀκαδημεικά ἀναγνώσματα, τόμ. Γ', σ. 53.

μόνον είναι σύνηθες, πρβλ. τὰ σιέλω, σφαλνᾶ καὶ τὰ παρόμοια, ἀλλὰ καὶ οὐστερογενῶς ἀνεπτύχθη μὲ τὴν ἀποβολὴν τοῦ ἐνδιαμέσου οἱ εἰς τὰ βόρεια ιδιώματα, οἷον σέλνον (=σέλινον). Τὸ δὲ τοῦ Σπανδινίδου, οὗτοι ή παρουσία τοῦ εἰς ὁφείλεται εἰς «ἀνάπτυξιν ἐπικρατήσασαν ἐν τῇ λογίᾳ γλώσσῃ», οὐδὲν λέγει. «Ωστε ἀλλαχοῦ πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ η παρουσία τοῦ εἰς τοὺς τύπους Μελενίκος ἢ Μελενίκος.

Ἐάν ἀνατρέξωμεν εἰς τὰ εἰς - νικος ἢ - νικον σλαβικῆς πιθανῶς προελεύσεως τοπωνύμια, οἷον Λρεστενίκον, Μπεζενίκον πττ.¹, θὰ ᾔδωμεν οὗτα ταῦτα κατὰ τὸν Vasmer προηλθον ἐκ σλαβικῶν, ληγόντων εἰς - īnikū ἢ - ēnikū. Κατὰ ταῦτα καὶ τὸ Μελενίκος πιθανῶς προηλθεν οὐχὶ ἐκ τοῦ Melnik, ἀλλὰ ἐκ παλαιοσλαβικοῦ τινος Melnikū ἢ Melēnikū, ἐξ οὗ δὲ τύπος Μελενίκον ἢ Μελενίκον, ἐξ οὗ, θεωρηθέντος ως γενικῆς, ἡ δονομαστικὴ Μελενίκος (δ) ἢ Μελένικος (δ). Ο δημώδης τύπος Μελενίκον (οὐ) ὁφείλεται εἰς τὸν βόρειον φωνητισμόν. Κατὰ ταῦτα ή ἐκ τῆς σλαβικῆς ἐτυμολογία τοῦ ὄνομάτος συμφώνως πρός τὰ διδάγματα τοῦ Vasmer οὐδαμοῦ προσκρούει.

Ἐπειδὴ ὅμως τὰ κατὰ γενικὴν καὶ κατόπιν κατ' ὄνομαστικὴν ἀρσενικοῦ γένους πολυάριθμα ἑλληνικά τοπωνύμια προέρχονται κατὰ κανόνα ἐξ ὄνομάτων ιδιοκτητῶν, νομίζω οὗτοι εἶναι ἐξ ἦσου δυνατῆς καὶ ή ἐκ τοιούτου τινὸς ὄνομάτος καταγωγὴ τοῦ τοπωνυμίου. Τὸ γεγονός, οὗτοι ή δρεινή χώρα (τὰ Ζαγόρια) κατοχεῖτο ὑπὸ Σλάβων κατὰ τὸν Ζ' ἢ καὶ Ή' αἰλῶνα, οὐδόλως ἐμποδίζει τὸ κτισθὲν κάστρον νὰ ἔλαβε τὸ ὄνομα τοῦ Βυζαντινοῦ κτίστου ἢ καὶ τοῦ ιδιοκτήτου τῆς περιοχῆς διότι οἱ κτίσαντες τὸ φρούριον ἀσφαλῶς δὲν ἦσαν Σλάβοι. Οὗτοι καὶ εἰς τοὺς χρόνους ἀκόμη τοῦ Καντακούζηνος (ΙΔ' αἰών) ἦσαν νομάδες οἰκοδότες ἐν κώμαις ἀτειχίστοις.² Παράδειγμα πολιχνίου, χωρισμένου δηλ. πολίσματος, οἷον ήτο καὶ τὸ Μελένικον, φέροντος ὄνομα προσώπου, ἔχομεν καὶ ἐν τῇ ἐν Θράκῃ κειμένῃ δρεινῇ περιοχῇ τῆς Μόρας τὸ πολίχνιον Ἐργαλίμ.³ Καθὼς δὲ ἔδειξεν ὁ Κ. Ἀμαντος καὶ τὸ τοπωνύμιον Στενήμαχος προέρχεται ἐκ παραδοθέντος ἐπωνύμου.⁴

Τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἐπωνύμου Μελένικος ἢ Μελενίκος καθιστᾶ πιθανωτάτην τὸ ὄνομα τοῦ παρὰ τὰς Σέρρας πεδινοῦ χωρίου Μελνικίτος' (Melnikic')⁵ ἢ καλύτερον Μιλνικίτος'.⁶ Τὸ τοπωνύμιον ἀνήκει εἰς τὴν μεγάλην κατηγορίαν τῶν εἰς - ιπη ληγόντων τοπωνυμίων, τῶν προερχομένων ἐκ τῆς γενικῆς τοῦ ὄνομάτος τοῦ ιδιοκτήτου, λήγοντος εἰς - ιπης, οἷον Μιχαλίτη, Λιαβολίτη, Πετρότη, Μεταγγίτη κτλ. Ο ἀρχικῶς τύπος αὐτοῦ είναι τοῦ Μελενικίτου (Μελνικίτου), ἐξ οὗ κατὰ τὸν βόρειον φωνητισμὸν προηλθε τανονικώτατα τὸ σημειωνὸν δημόδες ὄνομα Μιλνικίτος'.

Ἄλλὰ τὸ Μελενικίτου τοῦτο προϋποθέτει ἀσφαλῶς τὸ ὄνομα Μελένικος, ως ὑποκοριστικὸν αὐτοῦ. Γεννάται τώρα τὸ ζήτημα τῆς ἐτυμολογίας τοῦ ὄνομάτος τούτου, Μελένικος. Ἐάν ἐπρόκειτο περὶ ἀρχαίου ὄνομάτος, ή ἐτυμολόγησις δὲν θὰ ήτο δύσκολος. Κατὰ τὰ Μελέαρχος, Μελέϊππος, ήδύνατο πολὺ καλά νὰ λεχθῇ καὶ Μελένικος (=φ τινι μέλει ή νίκη). Διυστυχῶς τοιοῦτον ὄνομα δὲν παραδίδεται. Δεδομένου ὅμως οὗτοι οὔτε ή λέξις μέλει οὔτε ή λέξις νίκη ἀπώλοντο, τὰ δὲν τοῦ νίκη σύνθετα δὲν είναι ἄγνωστα οὔτε εἰς τὴν βυζαντινὴν ίστορίαν οὔτε εἰς τὸ βυζαντινὸν ἑορτολόγιον, οἷον Ἀγαθόνικος, Ἀνδρόνικος, Εύνικος, Καλλίνικος, Κλεόνικος,

¹ Βλ. M. Vassmer, Die Slaven in Griechenland. Berlin 1941, σ. 306 κάτ.

² Καντακούζηνός, Βόνν. II σ. 402.

³ Καντακούζηνός, Βόνν. II σ. 404 κ.ά.

⁴ K. I. 'Λ μ ἀ ν τ ο ν, Τοπωνυμικά, ἐν Λεξικογραφικῷ Ἀρχείῳ τόμ. Ε' (198) σ. 61 κάτ.

⁵ Πρβλ. Σ π α ν δ ω ν i d o n u, ἐνθ' ἀν. σ. 159.

⁶ Οι παρὰ Vasmer (σ. 219) τύποι Μελεγκίτοις ἢ Melnikic' είναι ἀσφαλμένοι.

Λαόνικος, Στρατόνικος κτλ.,¹ καὶ ἀν δὲν ἐσώθη ἐκ τῆς ἀρχαιότητος, ἡδύνατο πολὺ καλὰ νὰ πλασθῇ τὸ δνομα *Μελένυκος*, ἐφ' ὅσον μάλιστα ἀπὸ τοῦ Ι' αἰῶνος ἐμφανίζεται ἀξιοσημείωτος τάσις πρὸς τὰ ἀρχαιοπρεπῆ δνόματα.

ΣΤΙΛΠΩΝ Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ

ΕΟΡΤΑΣΤΙΚΑΙ ΠΥΡΑΙ ΕΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Κατωτέρῳ δημοσιεύμεν τρεῖς νέας πληροφορίας περὶ τοῦ ἐθίμου τῶν πυρῶν ἐν Μακεδονίᾳ, προερχομένας ἐκ μαθητῶν μου.

1

Πυραὶ εἰς τὸ Ἀργος Ὁρεστικόν.

Κατὰ τὴν Ἀπόκρεω εἰς κάθε συνοικίαν τοῦ Ἀργούς Ὁρεστικοῦ γίνεται πανηγυρικὸν τὸ ἄναμμα τῆς πυρᾶς, ὁνομαζομένης μπούμπούνας ἡ παλιαπούλιας. Τὴν παλιαπούλια κάμνουν κυρίως τὰ παιδιὰ μεταφέροντα ἐκ τῶν ἀγρῶν ἀκάνθας ἐπὶ ἔνα συνεχῶς μῆνα πρὸ τῆς ἡμέρας τοῦ ἑορτασμοῦ. Τὰς συναθροιζομένας ἀκάνθας φυλάττουν «ἐπιμελῶς», διὰ νὰ μὴ τὰς κλέψουν τὰ παιδιὰ ἄλλης συνοικίας. Τὴν ἡμέραν τῆς Ἀπόκρεω τὰ παιδιὰ ἀνάπτουν τὰς συσσωρευθείσας ἀκάνθας, πέριξ δὲ τῆς πυρᾶς χορεύουν μὲ τὸ τραγοῦδι

Πᾶς στονμπίζοντα τὸ πιπέρι;

Ἐτσι, ἔτσι μὲ τὸ χέρι.

*Σηκωθῆτε, παλληκάρια,
μὲ σπαθιὰ καὶ μὲ χατζάρια.*

Εἰς τὸν στίχον *Ἐτσι, ἔτσι, μὲ τὸ χέρι οἱ χορεύοντες κάθηνται καὶ μιμοῦνται τὸ στούμπισμα τοῦ πιπεριοῦ*. Μὲ τὸ *Σηκωθῆτε*, παλληκάρια ἐγείρονται καὶ συνεχίζουν τὸν χορόν. «Οταν ἡ φλόξ καταπέσῃ τόσον, ὥστε νὰ δύναται τις νὰ πηδήσῃ ὑπεράνω τῆς πυρᾶς, ὑπερπηδοῦν μικροὶ καὶ μεγάλοι. Ἀπὸ τὴν σχηματιζομένην ἀνθρακιάν (ζιάρη) δὲν ἐπιτρέπεται νὰ πάρῃ κανεὶς εἰς τὴν οἰκίαν του, διότι «δὲν κάνει» οὔτε δ' ἐπιτρέπεται νὰ κατασβεσθῇ αὕτη δι' ὑδατοῦ.

Δημοσθένης Κεπαπισόγλου

2

Χριστονγεννάτικες φωτιές στὸ Λέχοβο.

Τὸ μήνυμα τοῦ ἐρχομοῦ τῶν Χριστουγέννων γίνεται μὲ τὶς φωτιές, ποὺ ἀνάβουν τὰ παιδιά καὶ ποὺ συμβολίζουν τὶς φωτιές τῶν βοσκῶν τῆς Βηθλεέμ κατὰ τὴν νύχτα τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ. Γενικά στὸ νομὸ Φλωρίνης τὸ ἄναμμα τῆς φωτιᾶς, ποὺ λέγεται μπούμπούνα, δὲν γίνεται παντοῦ τὴν ἔδια μέρα. «Ἐτσι λ.χ. στὸ Ἀμύνταιο γίνεται τὴ γιορτὴ τῆς Ἅγιας Βαρβάρας (4ῃ Λεπεμβρίου), στὴ Φλώρινα τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων καὶ στὸ Λέχοβο λίγες μέρες προτοῦ ἔρθουν τὰ Χριστούγεννα.

Πρότα πρῶτα τὰ παιδιά, γιὰ νὰ κάμουν τὶς φωτιές, τριγυρίζουν τὶς γειτνιές τοῦ χωριοῦ καὶ μαζεύουν τὰ ξύλα. «Οταν ἔρθῃ ἡ ἡμέρα γιὰ τὸ ἄναμμα, μαζεύονται παρέες παρέες καὶ ὅταν νυχτώσῃ βάζουν φωτιὰ στοὺς σωροὺς τῶν ξύλων,

¹ Ἐν Κύπρῳ ὑπάρχει χωρίον, ὁνομαζόμενον *Λευκόροικον*, τὸ δποῖον δ Σ. Μενάρδος (Ἄθηνα, τόμ. 18 (1907) σ. 348) ἡταπολόγησεν ἐκ τοῦ «εἰς τὸν λευκὸν οἰκον». Ἀπλουστέρα νομίζω εἶναι ἡ ἐκ τοῦ δνόματος κτήτορός τινος δνόματι *Λευκοτίκον* ἐτυμολογία.

ποὺ μάζεψαν. Ἔτσι ὅλες οἱ συνοικίες φωτίζονται καὶ πλημμυρίζουν ἀπὸ χαρούμενος φωνές καὶ τραγούδια τῶν παιδιῶν τῆς γειτονιᾶς, ποὺ τραγουδοῦν γῦρο ἀπὸ τίς φωτιές. Πολλές γριοῦλες μαζεύονται θρακιές ἀπὸ τίς φωτιές καὶ τίς φέρονται στὰ σπίτια τους μὲ τὴν ἰδέα, πώς φέρονται σ' αὐτὰ τὴν εὐτυχία.

Θεοφάνης Κόττης

3

Φωτιές στὴν Ἀρδέα.

Ξημερώνονται ἡ παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων παιδιά ἔως δεκαπέντε ἐτῶν συγκεντρώνονται σὲ παρέες καὶ μαζεύονται ἀγκάθια στήνουν, ὅπος λέν, τὸν Ἡρώδη καὶ κατόπιν τὸν καῖν.

Ἀνδρομάχη Α. Παπαδοπούλου

Αἱ πληροφορίαι δυστυχῶς εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἡ ἥττον συνοπτικαὶ καὶ δὲν περιέχουν χαρακτηριστικάς λεπτομερείας, αἱ δόποιαι εἴτε ἔξελιτον πλέον εἴτε δὲν παρετηρήθησαν ὑπὸ τῶν συλλογέων. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι, ἐνῷ εἰς τὸ Ἀργός Ὁρεστικὸν ἡ ἀνθρακιά θεωρεῖται προφανῶς μιαρά καὶ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ λάβῃ τις ἔξ αὐτῆς εἰς τὴν οἰκίαν του, ἀντιθέτως εἰς τὸ Λέχοβον θεωρεῖται ἐνέχουσα δύναμιν εὐεργετικήν. Οὗτως ἡ πυρὰ παρουσιάζεται εἰς δύο ὅχι πολὺ ἀπέχοντας τόπους ὑπὸ δύο ἰδιότητας, εἰς μὲν τὸν πρῶτον ὡς καθαρική, εἰς δὲ τὸν δεύτερον ὡς εὐετηρική. Τὰ ἀναφερόμενα αἵτια, ὅτι ἡ πυρὰ εἶναι ἀπομόμησις τῆς πυρᾶς τῶν ποιμένων ἡ ὅτι καίσον τὸν Ἡρώδη, ἀσφαλῶς εἶναι ὑστερογενῆ. Ὑποθέτω ὅτι ἡ διαφορὰ διφεύλεται εἰς τὴν διάφορον ἰδιότητα, τὴν ἀποδιδομένην κατὰ τόπους εἰς τὴν πυράν. Εἰς τὸ Λέχοβον ἡ πυρὰ εἶναι ἀσφαλῶς εὐετηρική, εἰς τὴν Ἀρδέαν πιθανότατα καθαρική, ὅπος καὶ εἰς τὸ Ἀργός Ὁρεστικόν. Λέγω πιθανότατα, διότι δυστυχῶς ἡ συλλογεὺς οὐδὲν σημειώνει περὶ τῆς χρήσεως τῆς ἀνθρακιᾶς.

ΣΤΙΛΠΩΝ Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ

ΕΓΓΡΑΦΑ ΕΚ ΜΟΣΧΟΠΟΛΕΩΣ

1

† Διὰ τοῦ παρόντος τῆς κοινότητος, βεβαιωτικοῦ γράμματος, δῆλον ποιοῦμεν, ἡμεῖς οἱ τῆς πολιτείας | ταύτης Μοσχοπόλεως, ἀπαξάπαντες ἵερεῖς τε καὶ λαϊκοί, ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενοι, ὅτι τὴν σήμερον | ἐκ συμφώνου ἐπωλήσαμεν εἰς τὸν Ἀντώνιον πύλη, καὶ εἰς τὸν Θεόδωρον νάτζα κικαδία, δῆλον τὸ λειβάδιον τῶν καρβατζήδων, ὅποι εἶναι ἀπάνω ἀπὸ τὴν βρύσιν τοῦ στρούγου, διὰ | ^{λλ}_{ασ} 1 120 ἥγουν ἐκατὸν εἴκοσι γρόσια, τὰ ὅποια ἐλάβομεν ἡδη ἐπὶ χειρὸς παρ' αὐτῶν σῆφα | καὶ ἀνελλιπῆ, καὶ τὰ ἐδώσαμεν εἰς τὰ καθημερινά, καὶ ἀφευκτα δοσήματα, καὶ μπόρτζια τῆς | δυστυχησμένης ταύτης πολιτείας μας μοσχοπόλεως. ὅθεν ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἔξης, μέχρι | τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, οἱ ἄνω ὁρθέντες ἀγορασταὶ Ἀντώνιος πύλη, καὶ Θεόδωρος νάτζα | κικαδία μένουσι τέλειοι οἰκοκυραῖοι, καὶ ἔξουσιασταὶ εἰς ὅλον αὐτὸ τὸ λειβάδιον τῶν | καρβατζήδων, παρ' οὐδενὸς ἐνοχλούμενοι, ἡ δλως πειραζόμενοι διὸ καὶ τὸ παρὸν τῆς κοινότητος γράμμα ἐγράφθη, ἵνα ἔχῃ τὸ κῦρος ἐν παντὶ κριτηρίῳ. 1807 μαρτίου 5

Ἐν μοσχοπόλει.

¹ Ἡ βραχυγραφία δηλοὶ ἀσλάτια, ὅπως ἄλλως ἐλέγοντο τὰ γρόσια.

† ὁ οἰκονόμος καὶ ἵεροκήρυξ Δανιὴλ βεβαιοῦ	† νικολακοτεστι πουζου βεβεη
†	† ναοῦμ γιώργι τζουμετίκου βιβιεῖ
†	†
†	†
† νηκόλαος τημαλέκου βιβεοῖ	†
† ναούμ ζιαβία βεβαιοῖ	†
† χατζή βρέτο κότσικα βεβεη	†
† ντονατζι πιβεβεῶ	†
† τζιοτζής γγόγγα βεβεη	
† νητζα κλαβα βεβεη	

2

Ταχσιν	ισμαὴλ	σουλιημαν
μπέγη	μπέγη	μπέγη
T. Σ.	T. Σ.	

»Διὰ τοῦ παρόντος γράμματος δηλον ποιῶ. ἐγὼ ὁ τῆμας κιούπεκα, ὅτει την σήμερον | ἡμέρα, αὐτὸν θέλητος εἰκινούμενος, ἐπούλησα. τὸ οσπήτηον. ὅποῦ ἔχω ἐγώ. | καὶ κάθωμιν. τὴν σήμερον μέσα εἰς τὴν νίκοκηρᾶ μου. δνομάζοντες· κιούρανγκ.¹ διὰ γρόσια. 350 ἥγουν τριάκοδισα πενήντα γρόσια σοστᾶ, ὅπήα σήμερον | ἔλαβον. ἔπηγίρας, σόδα καὶ ἀνελλιπῆ ἔως λεπτού. ὅδεν ἀπὸ τονήν. καὶ ἔξις | μέχρις της σήντελείας εἴναι καὶ λέγετε τέλειος νίκοκιράν. εἰς αὐτὸν τὸ ὄσπίτηον | καὶ δὲν ἔχη κανένας· νὰ τὴν πιράξῃ οὕτε μπεδῆ οὔτε κορήτεζη οὔτε εἰ χώρα | ὅτη μετὸ θελήμα μου· τὸ ἐπούλησα ὅδεν γέγονεν τὸ παρόν εἴνα ἔχη τὸ κήρος | ἐν παντὶ κρητηρίῳ καὶ οὕτω ἀσφάλειαν εἰς ἔνδειξιν

»ἐγὼ ὁ τῆμας. κιούπεκα

1822: ὕχτωμβρίου 27

στρέγω τα ἄνωθεν:

τζιότζιας ναζου

»δ γράψας μιχάλη ατήνα

μᾶρτιρο:

ἐκστόματος μᾶρτηρό:

ναούμ γιανάκη

μαρτίρο:

βεκτα γκατεσα

μαρτίρω

κιώσταντείνος ιωανου ζιάβα μάρτιρω,

ἐγω ο δημιτρους τζιτε μαρτηρο

*Ἐπὶ τῆς διοισθίας ὅψεως τοῦ χάρτου: Τίμα εἰδὸς τοῦ μιχάλη.

3

Φανερονο και ομολογο εγο ο νικόλα του χατζικοστα κουτζουλιανα διτιπος ελαβα και στρεοστο | του κυρ κοστη παλαιούρη τὸν ἀριθμον αελλ 125 | ἥγουν γροσια εκατὸν ηκουσι πεντη σοστα καὶ | εχομαι τιν διοριαν τουαγιου αποστολον πετρον | και παυλου νατα ευχαρηστήσο χορις λογο και αν | περασουν αποτὴν διορηνα νὰ

¹ Κιουράνα πιθανότατα είναι δημώδης ἑκφορά τοῦ βιζαντινοῦ δνόματος Κιυράνα (Κῦρος Άννα), ὅπερ φαίνεται δτι ἡτο σύνηθες ἐν Βορείῳ Ἡπείρῳ, δπως και ἀλλαχοῦ τοῦ 'Ελληνισμοῦ. Βλ. 'Ι ω α κ ε ι μ Μ α ρ τ ι ν ι α ν ο ὖ, Συμβολαι εἰς τὴν Ιστορίαν τῆς Μοσχοπόλεως, Α'. 'Η Ιερὰ Μονὴ τοῦ τιμίου Προδρόμου κατὰ τὸν ἐν αὐτῇ κάθικα. 1630 - 1875. Αθῆναι 1939, σ. 101 σημ.

τρεχουν με το | διαφορον ταδεκα διδοκα στο χρόνο δια ταύ|το δινο τιν ὁμολογιαν
να εχι το κιρος και ου|το στρεγο

1818
νοεμβριου 1

εγο νικολα του χατζηκοστα	
στεργο τανοθεν	
μητρομαργαρήτη	
μαρτιρο :	έγο αντονι στράλια
ναιζα στραλα	μαρτηρο
μαρτιρω	και γράφας

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δημοσιευμένων τριῶν ἔγγραφων, προερχομένων ἐκ Μοσχοπόλεως, τὸ σπουδαιότατον είναι τὸ πρῶτον οὐ μόνον ὡς κοινοτικόν, ἀλλὰ καὶ ὡς παρέχον ἐνδιαφερούσας πληροφορίας διὰ τὴν ίστοριάν τῆς ὀνομαστῆς μὲν ἀλλ’ ἀτυχοῖς ταῦτης πόλεως. Τὸ ἔγγραφον είναι πωλητήριον λειβαδίου τινὸς κοινοτικοῦ εἰς τὸν Ἀντώνιον Πύλη καὶ τὸν Θεόδωρον Νάτζα Κικαδία. Ἀξιον σημειώσεως είναι πρῶτον αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ πωλημένου λειβαδίου, ὀνομαζομένου τῶν καρβαντζήδων. Καρβαντζῆδες, ὡς γνωστόν, είναι οἱ ἀποτελοῦντες τὰ καραβάνια ἢ καρβάνια ἢ κερβάνια, ἥτοι τὰς μεγάλας ἐφίππους ἐμπορικὰς συνοδείας, διὰ τῶν ὅποιων μετεφέροντο τὰ πρὸς πώλησιν ἐμπορεύματα εἰς τὰς κατὰ τόπους συγκροτούμενας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας μεγάλας ἐνιαυσίους ἐμπορικὰς πανηγύρεις ἢ καὶ εἰς μακρινὰς πόλεις, πολλάκις εὐρωπαϊκάς. Ἡ ὑπαρξία λειβαδίου καρβαντζήδων ἐν Μοσχοπόλει δὲν δικαιολογεῖται ἐκ τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τῆς πόλεως, ἡ ὅποια εὑρίσκετο μακρὰν τῶν μεγάλων δόδων, διὰ τῶν ὅποιων διγράχοντο συνήθως τὰ καραβάνια. Ἄρα τὰ καραβάνια, τὰ χρησιμοποιοῦντα τὸ λειβάδιον τῆς Μοσχοπόλεως, δὲν ἡσαν ἔναν, ἀλλ’ ἐπιχώρια, σχηματιζόμενα ἐξ ἐμπόρων Μοσχοπολιτῶν πρὸς μεταφράσαν βιομηχανικῶν πρϊόντων, ἐπιτοπίως κατασκευαζόμενων, τὰ ὅποια, ὡς γνωστόν, ἡσαν κυρίως ὑφάσματα καὶ τάπτητες. Ἡ ὑπαρξία τοιούτων ἔγχωρίων καραβανίων ἀποδεικνύει τὴν καὶ ἀλλαχόθεν γνωστὴν βιομηχανικὴν δραστηριότητα τῆς πόλεως, εἰς τὴν ὅποιαν ὥφειλε καὶ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἀλλην αὐτῆς πρόσδοτον καὶ εἰημερίαν.¹ Δεύτερον ἀξιος σημειώσεως είναι καὶ ὁ λόγος, διὰ τὸν ὅποιον ἡ κοινότης ἡναγκάσθη νὰ πωλήσῃ τὸ λειβάδιον, τὸ ὅποιον μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ 1769 καὶ τὴν κατάπτωσιν τῆς πόλεως ἵσως δὲν ἦτο πλέον καὶ πολὺ χρήσιμον. Οἱ πωλήσαντες τὸ λειβάδιον ἄρχοντες τῆς κοινότητος λέγονται μετὰ συντριβῆς καρδίας ὅτι τὰ εἰσπραχθέντα ἐκ τῆς πωλήσεως χρήματα τὰ ἔδωσαν «εἰς τὰ καθημεριγά καὶ ἄφεντα δοσίματα καὶ μπόρτζια τῆς δυστυχισμένης ταῦτης πολιτείας μας Μοσχοπόλεως.» Οἱ καθημερινοὶ οὗτοι καὶ ἄφεντοι φόροι καὶ τὰ μπόρτζια, δηλονότι τὰ χρέη, ἐπαναφέρουν εἰς τὴν μνήμην τοὺς διαβοήτους μπορτζιλῆδες, εἰς τοὺς ὅποιους δφείλεται καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς πόλεως κατὰ τὸ 1769. Τί ἡσαν οἱ μπορτζιλῆδες οὗτοι ἐγνώσθη ἐκ τοῦ ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Σάνθης Ἰωακείμ Μαρτινιανοῦ δημοσιευθέντος κώδικος τῆς παρὰ τὴν Μοσχόπολιν Μονῆς τοῦ τιμίου Προδρόμου.²

Ἡ προϊοῦσα ἐν τῷ Ὁθωμανικῷ αὐτοκρατορίᾳ παράλυσις τῆς διοικήσεως καὶ ἀναρχία είχε καταστήσει κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα τὴν ζωὴν ἐπικίνδυνον ὅχι μόνον εἰς τὴν ὑπαιθρον, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰς τὰς πόλεις. Ἰδίως ἐν Ἀλβανίᾳ, ὅπου τὰ ληστρικὰ ἔνστικτα είναι ιδιαιτέρως ἀνεπτυγμένα, οἱ Ἀλβανοὶ μεγιστάνες, μπέηδες καὶ

¹ Σ π ν ρ. Λ ἀ μ π ρ ο ν, Ἡ Μοσχόπολις καὶ ἡ οικογένεια Σίνα, ἐν Νέῳ Ἐλληνομνήμονι, τόμ. ΚΑ' (1927) σ. 160.

² Ἔνθ' ἀν. σ. 71.

σπαχῆδες, εἰχον καταστῆ ἡ μάστιξ ὀλοκλήρου τῆς χώρας προβαίνοντες εἰς φόνους, ληστείας καὶ ληστρικάς ἐπιδρομάς, ὅπου ἐγνώριζον ὅτι θὰ εἰχον τὰ ἀποκομίσουν σημαντικά ὄφέλη. Ἡ Μοσχόπολις, ὡς πόλις εὐημεροῦσα, ἥτο φυσικὸν νὰ πφοσελκύσῃ τὰ ὀρπακτικὰ αὐτῶν βλέμματα. Οἱ δυστυχεῖς Μοσχοπολῖται, μὴ δυνάμενοι οἱ ἔδιοι νὰ ὀμυνθῶσιν ἐνόπλωις, διὰ νὰ ἀποτρέψωσι τὰ ἐκ μέρους τῶν ληστρικῶν γειτόνων των δεινά, δυστυχῶς δὲ καὶ ἔνεκα τῶν ἔδιων σφοδρῶν κομματικῶν ἐρίδων, ἥναγκάζοντο νὰ προσφέρουν ἑκάστοτε εἰς τοὺς ἀτάκτους χρηματικὰ ποσά, τὰ ὅποια συνέλεγον δι' ἐράνων, καὶ ὅταν ταῦτα δὲν ἤσαν ἀρκετά, διὰ νὰ κορέσωσι τὴν ἀπληστίαν τῶν ληστῶν, ἥναγκάζοντο νὰ δίδουν καὶ χρεωστικάς διμολογίας, νὰ ὀδηλογοῦν δηλονότι χρέη, μπόρτζια, τὰ ὅποια ἐλογίζοντο καὶ ἔντοκα. Μπορτζιλῆδες, δηλ. χρεωσταὶ, ἤσαν κυρίως οἱ Μοσχοπολῖται, ἀλλὰ τὸ δόνομα μετεφέρθη εἰς τοὺς ἀπαυτητὰς τοῦ χρέους Ἀλβανούς, ἵσως διότι οὗτοι συχνὰ ἐχρησιμοποίουν τὴν λέξιν. Τὰ χρέη ταῦτα μὲ τοὺς ὑπερβολικούς των τόκους ἀπέβησαν ἀνίατος πληγὴ διὰ τοὺς Μοσχοπολῖτας, διότι οἱ μπορτζιλῆδες δὲν ἐδίσταζον καὶ διὰ τῆς βίας νὰ ἐπιζητῶσι τὴν εἰσπραξιν αὐτῶν, ἐν τέλει δὲ προυκάλεσαν καὶ τὴν ἐν μέρει καταστροφὴν καὶ δήμωσιν τῆς πόλεως κατὰ τὸν Μάιον τοῦ 1769, καὶ κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους τὸν πλήρη σχεδὸν ἔξοικισμὸν τῶν κατοίκων «ἀπὸ τὸν φόβον τῶν μπορτζιλῆδων καὶ ἀπὸ τὰ βαριὰ δοσίματα», ὅπως λέγει ὁ κῶδις.¹

Αἱ ὀλίγαι ἀπομείνασαι οἰκογένειαι, διὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν τῶν χρεῶν, τὰ ὅποια ἐβάρυνον ὀλόκληρον τὴν κοινότητα, ἀπεφάσισαν κατά τι ἔγγραφον τοῦ 1774 «τὰ κτήματα πάντα τῶν φευγάτων νὰ δοθοῦν εἰς τὰς ἀνάγκας καὶ χρέη τῆς πολιτείας, διὰ τὸ βαρὺ φροτίον ὃπου ἐφορτώθη εἰς τὰ λείψανα τῶν δυστυχισμένων τούτων πτωχῶν».² Παρ' ὅλον ὅμως τοῦτο τὰ χρέη δὲν ἔξηλείφθησαν. Τὸ δημοσιευόμενον ἔγγραφον δεικνύει ὅτι «τὰ καθημερινὰ καὶ ἄφεντα δοσίματα καὶ μπόρτζια τῆς δυστυχισμένης πολιτείας» ἔξηκολούθουν καὶ μέχρις ἀκόμη τοῦ 1807.

Τὸ δεύτερον ἔγγραφον, γεγραμμένον ὑπὸ ἀνθρώπου, ἡσκημένου μὲν περὶ τὴν δυσανάγνωστον ἔνεκα τῆς συμπλοκῆς τῶν γραμμάτων γραφῆν τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, ἀλλὰ κατὰ τὰ ἄλλα ἀγραμμάτου καὶ ἀνορθογράφου, πρᾶγμα τὸ ὅποιον δεικνύει ὅτι ἡ ἀνθροῦσα κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τῆς πόλεως ἐλληνικὴ παιδεία εἶχεν ἥδη ὑποχωρήσει πολύ, εἶναι καὶ αὐτὸς πωλητήριον γνωστοῦ τύπου. Ἀξίον σημειώσεως εἶναι ὅτι ἡ πώλησις τῆς οἰκίας, εἰς τὴν ὅποιαν διαμένει ὁ πωλητής, γίνεται εἰς τὴν νοικοκράν του, δηλαδὴ εἰς τὴν σύνεγύον του. Τοῦτο προϋποθέτει συμφώνως πρὸς τὸ κρατοῦν τότε οἰκογενειακὸν δίκαιον ὅτι ἔκαστος τῶν συζύγων ἥδυνατο νὰ ἔχῃ ἰδίαν περιουσίαν καὶ νὰ διαχειρίζεται αὐτὴν κατὰ βούλησιν. Ἀξία προσοχῆς εἶναι ἐπίσης καὶ ἡ προσθήκη, ὅτι οὐδεὶς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐνοχλήσῃ τὴν ἀγοράσασαν, πιθανῶς μετά τὸν θάνατον τοῦ πωλητοῦ, οὕτε παιδὶ οὕτε κορίτοι, φυσικὰ ἰδικόν του, ἀλλ' οὕτε καὶ ἡ χώρα. Καὶ ἡ μὲν ἀνάμειξις τῶν τέκνων εἰς τὴν καταλειφθεῖσαν ὑπὸ τοῦ πατρὸς περιουσίαν ἔχει τινὰ λόγον τίνα δημοσίαν ἔχει ἡ ἀνάμειξις τῆς χώρας, δηλ. τῆς κοινότητος τῆς πόλεως, δὲν ἐννοῶ. Τὸ ἔγγραφον εἶναι, νομίζω, ὅξιον τῆς προσοχῆς τῶν ἀσχολούμενων περὶ τὸ οἰκογενειακὸν δίκαιον τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας. Εἰκάζω ὅτι ἡ πώλησις εἶναι εἰκονική, γενομένη ἀντὶ δωρεᾶς, πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐκ ταύτης ἀμφισβητήσεων.

Τὸ τρίτον ἔγγραφον, ἐπίσης κακῶς γεγραμμένον, δεῖγμα τῆς προϊούσσης ἀγραμματούντης, εἶναι χρεωστικὸν διμόλογον Νικολάου τινός τοῦ Χατζηκώστα Κουτζουλιάρα πρὸς τὸν κῦρο Κώστην Παλαούρην. Ὁ δεύτερος ὑπογράφεται ὡς πρόκριτος εἰς ἔγ-

¹ "Ἐνθ" ἀν. σ. 79.

² "Ἐνθ" ἀν. σ. 84.

γραφον τοῦ μητροπολίτου Κορυτζᾶς Κυρίλλου, δι' οὗ διορίζεται ἡγούμενος τῆς μονῆς ὁ πανοσιώτατος κῦρος Λεόντιος Γραμποβάσης, ἐπίτροπος δὲ ὁ Σπυρίδων Ναουμίδης ἐν ἔτει 1837. Ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ τὸ ὄνομα γράφεται Μπαλαούρη. Ὁ Κώστης οὗτος Μπαλαούρης ὑπήρξε πατὴρ τοῦ Ναούμ Κιονσταντίνου Μπαλαούρα, ὅστις ἐπετρόπευσε τῆς Μονῆς τοῦ τιμίου Προδόμου ἀπὸ τοῦ 1877 - 1887.¹ Ἐκ τοῦ ἐγγράφου προκύπτει ὅτι ὁ τόκος τῶν χρόνων ἦτο τὰ δέκα δώδεκα, δηλ. εἴκοσιν ἐπὶ τοῖς ἑκατόν.

Ἐνδιαφέροντα εἶναι καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἐν τοῖς ἐγγράφοις ἀναφερομένων. Ἐντα τούτων ἀπαντοῦν καὶ εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰωακείμ Μαρτινιανοῦ δημοσιευόμενα ἐγγράφα, ὑπενθυμίζουν δ' ἐπώνυμα οἰκογενειῶν, σφζομένων μέχρι σήμερον. Τὰ ἐπώνυμα καὶ μερικὰ τῶν ὀνομάτων εἶναι κοιτσοβλαχικά, δείγματα τῆς ἐν Μοσχοπόλει λαλουμένης κοιτσοβλαχικῆς διαλέκτου.

ΣΤΙΛΠΩΝ Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ

A S M A T A

Λεχόβου

1

Τοῦ Λούκα

Ἐνα πουλάκι ἐλάλησε στοῦ Λέχοβον τὴ φάζη.
Δὲν κελαΐδοῦσε σὰν πουλί, μηδὲ σὰν χελιδόνι,
παρὰ λαλοῦσε καὶ ἔλεγε μὲν ἀνθρωπινὴ κουβέντα.
«Καλά ἴσον, Λούκα μὲν, στὰ βονὰ καὶ στὰ Καστανοχώρια.
Τί γύρενες, τί χάλενες, στοῦ Λέχοβον τὴ φάζη;
— Πήγαινα μὰ τὸ Μουρίχοβο καὶ γιὰ τὴν Καφατζόβα,
γιατὶ μὲ κατηγόρησαν Ζιάκας καὶ Παπαδήμας.»
Δὲν κάνει δὲ Λούκας γι' ἀρχηγὸς μηδὲ γιὰ καπετάνιος.»
Συχνὰ στέλναν τὰ γράμματα στὸ κέντρο στὴν Ἀθήνα:
Δὲν κάνει δὲ Λούκας γι' ἀρχηγὸς μηδὲ γιὰ καπετάνιος.

2

Τοῦ Γιώργου Μπουλάνη

Οἶσω μεριὰ ἀτ' τὸ Λέχοβο, στὸ δάσος τοῦ Στρεμπένου,
Γιῶργος Μπουλάνης πολεμᾷ μὲ τούρκικο ἀσκέροι.
Ρίχνουν τουφέκια σὰν βροχή, μολύβια σὰν χαλάζι.
Μπάρμπατας Ἀντρέας πονηρὸς φωνᾶς' στὰ παλληκάρια.
«Χινπάτε τὰ βρωμόσκυλλα, χινπάτε Τουρκαλᾶδες.»
Γι' ἀφονγκωστήτε, βρὲ παιδιά, τὸ λυπηρὸ τραγοῦδι,
τραγοῦδι νὰ τὸ μάθετε, τραγοῦδι νὰ τὸ λέτε
καὶ δοι εἰστε "Ελλήνες νὰ κάτσετε νὰ κλαίτε.
Σ" ἔνα μνημονίῳ δεκατρεῖς δλοντος τοὺς παραχῶσαν.

¹ Ἐνθ' ἀν. σ. 103 καὶ 153.

3

"Ανοιξαν ὅλα τὰ δέντρα καὶ οἱ ἀμυγδαλιές,
ἄνοιξε καὶ ὁ γκιούλ - μπαζές μας τὰ τριαντάφυλλα·
βρίσκω κύρη, ποὺ κοιμῶνται στὰ τριαντάφυλλα·
Παίρων μῆλο καὶ τῆς φίχνω, δὲν μοῦ μίλησε·
ξαναπαίρων καὶ τῆς φίχνω, χαμογέλασε·
παίρων τρίτο καὶ τῆς φίχνω καὶ μοῦ μίλησε.
«Ποῦ δουν, ξένε, τὸ χειμῶνα, ὅντας κρύωνα,
καὶ ἥρθες τώρα τὸ καλοκαῖρι, ποὺ θερμαίνομαι ;»

4

Πάει πέρδικα νὰ πῆ νερὸ καὶ πιάγη τὸ ποδάρι.
«Πού ἀνάθεμά σου, κυνηγέ, μὲ τὰ κυνήγιά σου,
ποὺ πιάνεις τέτοιες πέρδικες, τέτοιες περδικοποῦλες !»
Κι δ κυνηγός σὰν τοῦ ἄκοντος, πολὺ τοῦ κακοφάνη.

5

"Εμπλεξα κακόμοιρος μὲ μιὰ κακιὰ γυναῖκα.
Τὸ Γενάρη μοῦστελνε στοὺς κάμπους νὰ θερίζω !
Θέριζα, ξεθέριζα, δῆλο βοργιᾶ καὶ ἀέρα !
Καὶ γυνγᾶ στὸ σπίτι μου καὶ ἐγὼ σὰν νοικοκύρης,
βρίσκω τὴ γυναῖκα μου μὲ πέντε ἔξι φίλους,
κότες, πλίτες ἔφτιαχνε καὶ ἀβγὰ τηγανισμένα.
Κ' ἐγὼ ξεθαρρεύθηκα καὶ ἀπλώνω στὸ τηγάνι.

«Δὲν σ' τό πα, κερατᾶ,
γάϊδαρε καὶ μασκαρᾶ,
ὅντας εἴμαι μὲ τοὺς φίλους,
κάτσες δέξω μὲ τοὺς σκύλους,
καὶ ὅντας εἴμαι μοναχή,
ἔλα κούνα τὸ παιδί.»

6

"Αφήνω γειὰ στὶς ἔμορφες καὶ στὶς γειτονοποῦλες
καὶ ἐγὼ πάγω στὰ Γιάννενα, στοῦ μπέη τὸ σαράγι.
Βρίσκω τὸ μπέη, ποὺ νίβονταν σὲ μιὰ χρονῆ λεκάνη.
«Καλή σου μέρα, μπέη μου. — Καλῶς τὴ βοσκοπούλα,
πού χει τὰ χίλια πρόβατα, τὰ πεντακόσια γίδια,
— Λύκος νὰ φάῃ τὰ πρόβατα καὶ δὲ τσάκαλος τὰ γίδια,
γιατ' εἶναι ἡ Βλάχα ἔμορφη, στὸν κόσμο ξακουσμένη.»

7

Κάπον κίνησα νὰ πάω,
στὸ σιργιάγι τοῦ Αἰθανάση,
καὶ σταυρώγω πέντε Τούρκους,
πέντε Τούρκους Γιανιτσάρους.

Κάθονται καὶ μ' ἐξειάζουν.
 •Τίνος εἰσαι, μωρό γυναῖκα;
 — Εἶμαι νύφη τοῦ Παλαγεώργη,
 θυγατέρα τοῦ Κυρίση.»

8

Χαρὰ σὲ τοῦτο τὸ σοφρᾶ, σὲ τοῦτο τὸ σουμπέτι,
 τρεῖς μαρουμάτες μᾶς κερδοῦν, καὶ οἱ τρεῖς καλές κοπέλες.
 'Η μιὰ κερνάει μὲ τὸ γυαλὶ καὶ ἄλλ' μὲ τὸ ποτῆρι
 καὶ ἡ τρίτη ἡ μικρότερη μοιριολογάει καὶ λέγει.
 «Σιὰ ποῦ θὰ πᾶς, λεβέντη μου, σιὰ ποῦ θὰ λημεριάσῃς,
 νὰ γίνω γῆς νὰ μὲ πατῆσι, γιοφῦρι νὰ περάσῃς;
 — Μωρὴ στραβοτσεμπέρα,
 καὶ σβάρω τὴν ποδιά,
 μαραίνεις παλληκάρια
 καὶ ἀσίκικα παιδιά.»

9

Σαραπέντε Κυριακὲς καὶ ἑξηναδυὸς βδομάδες
 δὲν είδα τὴν ἀγάπη μου, τὴν ἀγαπητικιά μου.
 Μιὰ Κυριακίτσα τὸ πρῶτη τὴν βρίσκω στολισμένη,
 μέσος στὸ χορό, ποὺ χόρευε κὶ δόλο μπροστά τραβοῦσε,
 μὲ δυὸς ματήλια στὸ λαιμὸν καὶ τέσσερα στὰ χέρια·
 καὶ μὲ τὸ μάτι μοῦ ἔκανε καὶ μὲ τὰ χεῖλά μοῦ λέγει.
 «Ποῦ ήσουν, ποῦ ήσουν, λεβέντη μου, τόσον καιρό χαμένος;
 — Ἐψές ἡμουν στὴν μάννα μου, προψὲς στὴν ἀδερφή μου.»

"Αργονς Ὁρεστικοῦ

1

Τὸ χειλάκι σου,	ἀντραδέρφια δυό,
τὸ μαγονλάκι σου	μὰ τὸ μικρότερο
ἄχ! τί ὅνται πράσινο,	εἰν ^ρ ἑξυπνότερο.
γαλαζοκίτρινο;	“Ολο μδλεγε
Μήπως ἀρρώστησες,	κὶ δόλο μδρυήνευε.
μήπως θερμάθηκες;	— Σήκω, νύφη <μου>,
— Νουδ ^ρ ἀρρώστησα	σήκω κὶ ἄλλαξε
νουδὲ θερμάθηκα,	καὶ βάλε τὰ χροσᾶ,
μόρν ^ρ ἡ μάννα μου	νὰ πᾶς στὴν ἐκκλησιά,
μ' εἴχε χαδιαρὴ	Νὰ πᾶς στὴν ἐκκλησιά,
καὶ μ' ἀρραβώνιασσ	ν ^ρ ἀνάψης δυὸς κεφιά,
στὸν πέρα μαχαλᾶ.	τὸ ὄντα στὴν Παναγιά,
Βρίσκω πεθερά,	νὰ ζήσ ^ρ ἡ πεθερά,
σὰν τριανταφυλλιά·	ἄ καὶ τ' ἄλλο στὸ Χριστό,
βρίσκω πεθερό	νὰ ζήσ ^ρ ὁ πεθερός.
κλωνὶ βασιλικό·	

2

Σαρανταπέντε Κυριακής κ' ἐξηνταδυὸ Δευτέρες
δὲν εἶδα τὴν ἀγάπη μου, δὲν εἶδα τὴν καλή μου.
Νιψές τὴν εἶδα στὸ χορὸ κὶ ὅλο μπροστὰ τραβοῦσσε
μὲ δυὸ μαντήλια στὸ λαιμὸ καὶ τέσσερα στὰ χέρια.
«Ποῦ ἡσαν ἵψές, ποῦ ἡσαν προψές;
— Νιψές ἡμαν στὴ μάννα μου, προψές στὴν ἀδερφή μουν
κὶ ἀπόψε θὰ ἔμαστε τὰ δυό, τὰ δυὸ τὰ νούτσικα.»¹

3

Ἄπόψε δὲν κοιμῆθηκα καὶ σήμερα νωτάζω,
γιατὶ πολὺ κονθέντιασσα μὲ μιὰ γειτονοπούλα.
Νὰ τὴ φιλήσω, ντρέπομαι, νὰ τῆς τὸ πῶ φροβοῦμαι,
νὰ τὴν ἀφήσω ἀφίλητη, ταχιὰ γελάει μὲ μένα,
γιατὶ² ἔχω ἀδέρφια στὸ κλαστό, πατέρα καπετάνιο.
«Ἄγγελους μ³, κραίνω⁴ ἡ μάννα σου, δὲν ξέρω τί σὲ θέλει.
Νὰ πᾶς στὴ βρύση γιὰ νερό, νὰ πιοῦν νὰ παλληκάρια.
— Τὰ παλληκάρια κὶ ἄν διψοῦν, νὰ πᾶν στὴ βρύσα⁵ νὰ πιοῦνε.»
Τὰ ἀνωτέρω τρία ἄσματα ἔδονται συνήθως κατὰ τοὺς ἀρραβώνας.

4

•Η Χάϊδω

«Τί νὰ σοῦ κάνω—Χάϊδω μ⁶,—Χάϊδω μουν, τί νὰ σοῦ κάνω γνιέ μουν!
Νέγὼ νό μαῦρος—Χάϊδω μ⁷—γέρασα καὶ σὸν θέλεις παιχνίδια.
Σὰ θὲς στὴν κούνια—Χάϊδω μ⁸—βάλε με, σὰν θὲς στὴ σαρμανίσσα,
μὲ τὸ⁹ νὰ πόδι σ¹⁰—Χάϊδω μ¹¹—κούνα με καὶ μὲ τὰ χέρια γνέσε
καὶ μὲ τὸ σόμια σ¹²—Χάϊδω μ¹³—τὸ γλυκὸ πές μας γλυκὰ τραγούνδια.»
Τὸν στρώνω πέντε—Χάϊδω μ¹⁴—στρώματα, πεντέξι μαξιλλάρια.
«Σήκω, ἄντρα μ¹⁵—Χάϊδω μ¹⁶—νὰ κοιμηθῆς, σήκω, κοιμήσου, πέσε,
καὶ βάλε—Χάϊδω μ¹⁷—τὸ χεράκι σου στὸν ἀργυρό μου κόρφο.
— Τί νὰ σοῦ κάνω—Χάϊδω μ¹⁸—Χάϊδω μουν, τί νὰ σοῦ κάνω, γνιέ μουν!
Νέγὼ νό μαῦρος—Χάϊδω μ¹⁹—γέρασα καὶ σὸν θέλεις παιχνίδια!»

Τ' ἀκοῦτε, σεῖς—Χάϊδω μ²⁰—οἱ ἀγύπαντρες, νέσεις οἱ μανδομάτες;
Φλουριὰ νὰ μὴ—Χάϊδω μ²¹—ζηλέψετε μπροστὰ στὰ παλληκάρια,
γιατὶ τὰ ζήλεψα—Χάϊδω μ²²—κ' ἔγὼ καὶ πῆρα γέρον ἄντρα.
Τὸν στρώνω—Χάϊδω μ²³—πέντε στρώματα, πεντέξι μαξιλλάρια.
«Σήκω, ἄντρα μ²⁴—Χάϊδω μ²⁵—νὰ κοιμηθῆς, σήκω, τσακίσου, πέσε
καὶ βάλε—Χάϊδω μ²⁶—τὸ χεράκι σου στὸν ἀργυρό μου κόρφο.
— Τί νὰ σοῦ κάνω—Χάϊδω μ²⁷—Χάϊδω μουν, τί νὰ σοῦ κάνω, γνιέ μουν!
Νέγὼ νό μαῦρος—Χάϊδω μ²⁸—γέρασα καὶ σὸν θέλεις παιχνίδια.»

¹ Νούτσικος = δ πολὺ νέος.

5

Σὰν πᾶτε ἀπάνω—μωρὲ—στὸ χωριό, ψηλὰ στὴ Σαμαρίνα,
μωρὲ παιδὶ καὶ μένα,
ψηλὰ στὴ Σαμαρίνα,
κὶ ἂς εἶστε λερωμένα,
ντουφέκια νὰ—μωρὲ—μὴ ρίξετε, τραγούδια νὰ μὴ πῆτε,
μωρὲ παιδὶ καὶ μένα,
τραγούδια νὰ μὴ πῆτε,
κὶ ἂς εἶστε λερωμένα,
μὴ σᾶς ἀκούσῃ ἡ μάννα μου, ἡ δόλια ἡ ἀδερφή μου.
Κὶ ἄν σᾶς ἀκούσῃ ἡ μάννα μου, ἡ δόλια ἡ ἀδερφή μου,
μὴν πῆτε πώς ἀρρώστησα βαριὰ γιὰ νὰ πεθάνω.
Νὰ πῆτε πώς παντρεύτηκα, πήρα καλή γυναῖκα.
Κάνω τὴν πλάκα πεθερά, τὴν μαύρη γῆς γυναῖκα
κὶ αὐτὰ τὰ λιανοχόρταρα ἀδέρφια κὶ ἀξαδέλφια.

6

Γραμμουστηνίτισσα

Μαρῇ Γραμμουστηνίτισσα κὶ ἀπὸ τὸ Λιανοτόπι,
τί ὕ τὰ ντουφέκια πᾶπιφταν, πονλὸν βαριὰ βρουντοῦσσαν;
Μήρα σὲ γάμου φίχνουνταν, μήρα σὲ πανηγύρι;
— Οὐδὲ σὲ γάμου φίχνουνταν οὐδὲ σὲ πανηγύρι.
Μᾶς πάτησαν τὴ Γράμμουσσα κὶ αὐτὸ τὸ Λιανοτόπι.
Πήραν δσπρα, πήραν φλούριά, πήραν μαργαριτάρια,
πήραν τὴ Νικονιάκαινα, τὴν μικροπαντρεμένη.
«Πιοπάτα, Νικονιάκαινα, περπάτα, μὴ μᾶς πάσσουν.
— Σιγά, σιγάτι, φὲ παιδιά, γιατὶ εἴμι ἀγγαστρονυμένη.»

7

‘Ο Δημητράκης

‘Απὸ μικρὸς στὰ γράμματα, μικρὸς στὴν ἀλφαβήτα.
‘Ο δάσκαλος τὸν ἔστειλε νὰ πὰ νὰ γεματίσῃ.
Βρίσκει τὴ μάννα τὸν πὸν παῖζει μὲ τὸν Τοῦρκο.
«Ἐννοια σου, μάννα μ’, ἐννοια σου, κὶ ἄν δὲν τὸ μαρτυρήσω.
— Καὶ τὶ δες, βρὲ παλιόπαιδο, καὶ τί θὰ μαρτυρήσῃς;
— ‘Ο, τι είδαν τὰ ματάκια μου κὶ δ, τ’ ἄκονσαν τ’ ἀφτιά μου.»

Τὸν γέλασε, τὸν πλάνεψε μὲ σῦκα μὲ καρδία
κὶ ἀπ’ τὰ μαλλὶα τὸν ἄρταξε καὶ σὰν ἀρνὶ τὸν σφάζει
καὶ στὸ ταψὶ τὸν ἔβαλε, στὸν φούρναρη τὸν πάει.

«Κῦρ φούρναρη, σοῦ ἔφερα μικρὸ ψητὸ ἀρνάπι.»
Κὶ ὁ φούρναρης κατάλαβε πὼς ἦταν ὁ Δημητράκης.

Νὰ κὶ ὁ Θοδώρης ἔρχεται ἀπὸ τὸ Μανδοχῶρι.

¹ Τὰ γνωίσματα ἀκολουθοῦν κατὰ τὸν ἱδιον τρόπον καθ³ δλον τὸ ύσμα.

Φέρνει δυὸς φεῖδια ζωταρά, δυὸς ἡλάφια σκοτωμένα,
φέρνει καὶ ἔγα ταφόποντο, νὰ παιᾶν δὲ Δημητράκης.

«Καλὴ μερά, γνωτίκα μου. —Καλῶς τον τὸ Θοδώρη.

— Γνωτίκα, ποῦ γνα τὸ παιδί, καὶ ποῦ γνα δὲ Δημητράκης :

— Τὸν ἔντυσα, τὸν χτένισα καὶ στὸ σχολεῖο του πάει.»

Βαρεῖ βιτσιὰ στὸ ἄλογο καὶ στὸ σχολεῖο πάει.

«Καλὴ μερά σου, δάσκαλε. —Καλῶς τον τὸ Θοδώρη.

— Δάσκαλε, ποῦ γνα τὸ παιδί, καὶ ποῦ γνα δὲ Δημητράκης :

— Τρεῖς μέρες ἔχω νὰ τὸν ὀδῶ καὶ τρεῖς νὰ τὸν διαβάσω.»

Βαρεῖ βιτσιὰ στὸ ἄλογο καὶ στὴ γνωτίκα τὸ πάει.

«Μητέρα, ποῦ γνα τὸ παιδί, τὰ φύλλα τῆς καρδιᾶς μου ;

— Τὸν ἔλουσα, τὸν ἔντυσα καὶ στὴ γιαγιά του πάει.»

Βαρεῖ βιτσιὰ τὸ ἄλογο καὶ στὴ γιαγιά του πάει.

«Γνωτίκα, ποῦ γνα τὸ παιδί, τὰ σπλάχνα τῆς καρδιᾶς μου ;

— Τὸν ἔλουσα, τὸν χτένισα καὶ στὸ παιχνίδι πάει.

Κῦρος Θόδωρε, κάτσε νὰ φᾶς μικρὸς ψητὸς ἀρνάκι.»

Καὶ μὲ τὴν πρότη πιρουνιά, φωνὴ τοῦ Δημητράκη.

«Ἄν εἰσαι Τοῦρκος, φάγε με, καὶ ἂν εἰσαι δὲ μπαμπᾶς μου,

[σκύψε καὶ φίλησέ με.»

*Απὸ τὰ μαλλιά τὴν ἄρπαξε, στὸ μυλωνᾶ τὴν πάει.

«Κῦρος μυλωνᾶ, ἀλεσέ τὴν καὶ σὰν ἀλεῦσι κάνει τὴν.»

Καὶ δὲ μυλωνᾶς τὴν ἀλεσεῖ, τὴν κάνει σὰν ἀλεῦσι.

8

“Ολον τὸ Μάνη Μάνη καὶ δλον τὸν Θεριστὴ
ἡρθα, γιὰ νὰ σὲ πάρω, μοῦ φάγηκες μικρή.

“Ελα, ἔλα μετ’ ἐμένα,
νὰ περγάς χαριτωμένα.

“Ολον τὸ Μάνη Μάνη καὶ δλον τὸν Αὔγονοτο
ἡρθα, γιὰ νὰ σὲ πάρω, μοῦ κάνεις τὸν ἄρρωστο.

“Ελα, ἔλα, πέρδικά μου,
στὰ χεράκια τὰ δικά μου.
“Ελα, ἔλα, βρέ, σου λέγω,
μὴ μὲ τωρανῆς καὶ κλαίγω.

Στὴ σκάλα ποὺ ἀγεβαίνεις καὶ στὰ σκαλώματα
δλο τὸ νοῦ σου βάζεις στὰ στεφανώματα.

Τὸ φεγγάρι κάνει βόλτα
στῆς ἀγάπης μου τὴν πόρτα.

«Ποιός σοῦ ἔβαλε στὰ λόγια καὶ μὲ ἀπαράτησες ;
— Μήτε στὰ λόγια είμαι μήτε στὰ βάσανα,

τὸ θέλησε ή καρδιά μου καὶ σοῦ ἀπαράτησα.»

Τὸ φεγγάρι κάνει κύκλο
στῆς ἀγάπης μον τὸν κῆπο.
Ἐσὺ σαι τὸ σταφύλι καὶ ἐγὼ τὸ τοάπονορο,
φίλα μ' ἐσὺ στὰ χεῖλη καὶ ἐγὼ στὸ μάγουλο.
Ἐλα, ἔλα, πέρδικά μον,
στὰ χεράκια τὰ δικά μον.
Ἐλα, ἔλα, βρέ, σοῦ λέγω,
μὴ μὲ τυραννῆς καὶ κλαίγω.

9

•Ο Μινούσης

‘Ο Μινούσης, δ Μπιούπταλης καὶ δ Ρισούλιαγας
κεῖ ποὺ τρώγαν, κεῖ ποὺ πίναν, κεῖ ποὺ γλένταγαν,
κάτι πέσαν σὲ κουβέντα γιὰ τὶς ἔμορφες,
ποιά εἶναι ἀσπρη, ποιά εἶναι ροῦσα, ποιά εἶναι γαλανή.
«Τοῦ Μινούσ’ ἀγᾶ γυναίκα εἶγαι πιό μορφη.
— Σάν τὴν εἰδες, σὰν τὴν ξέρεις, πές μας τί φορεῖ.
— Κόκκινο φουστάν’ φρούσης, πράσινη ποδιά.»
Κι ὁ Μινούσης μεθυσμένος πάει τὴν ἔσφαξε.
Τὸ πρωτὶ ξεμέθυσμένος πάει τὴν ἔκλαιψε.
«Σήκω, πάπια μ’, σήκω χήρα μ’, σήκω καὶ ἄλλαξε,
νὰ σὲ ἰδοῦν τὰ παλληράδια νὰ μαραίνωνται,
νὰ σὲ ἰδῶ καὶ γὼ καϊμένος νὰ σὲ χαίρωμαι.»

10

«Κίνησα νὰ ὅθῶ ἑνα βράδυ, μ’ ἔπιασε ψιλὴ βροχή.
— Ἀς ἐοχόσονν, καὶ ἂς βρεχόσονν καὶ ἂς γινόσοννα παπί.
Εἴχα ροῦχα νὰ σ’ ἀλλάξω, πάπιωμα νὰ σκεπαστῆς
καὶ κορυάκι ν’ ἀγκαλιάσῃς, ὅσποτε νὰ βαρεθῆς.»

11

Τοῦ Λαζάρου

«Ξύπνα, Λάζαρε, καὶ μὴν κοιμᾶσαι.
Τώρα ή ὥρα σου, τώρα καὶ ἀνθίζοντι,
τώρα λάλησαν τὰ χιλιόντα,
τώρα εὑπνησαν πουλιά καὶ ἀηδόνια.
Ποῦ ήσονν, Λάζαρε, ποῦ ήσονν χαμένος;
— Ἡμοιν στοὺς νεκροὺς παραχωμένος.
Δό μ’ σταλιὰ σταλιὰ νεράκι,
εἰν’ τὸ στόμα μον πικρὸ φαρμάκι.»

·Ακολουθεῖ εἰς ἄλλην μελῳδίαν.

·Ἐρα μικρὸ μικρούτσικο, μικρὸ καὶ χαιδεμένο,
μικρὸ τὸ εἴχε ἡ μάννα του, μικρὸ καὶ ὁ μπαμπᾶς του.
Τὸ ἔλουςζαν, τὸ χτένιζαν καὶ στὸ σχολειὸ τὸ στέλναν.

«Παιδί μ', νὰ μάθης γράμματα, νὰ μάθης κὶ ἀλφαρήτα.
Τὰ γράμματά είναι στὸ χαρτὶ κὶ δὲ τοῦς σου στὰ παιχνίδια.»
‘Ο δάσκαλος τὸ καρτερότελον μὲ μιὰ χρονιὴ βεργίτσα.
Βεργίτσα ἐδῶ, βεργίτσα ἔκει, βεργίτσα πάει στὴ βρύσι.

‘Ακολουθεῖ εἰς τὴν αὐτὴν πρὸς τὸ πρῶτον μέρος μελῳδίαν.

Οἱ κοτύτσεις σας ἀβγὰ γενοῦνε,
οἱ φωλίτσεις τους δὲν τὰ χωροῦνε,
δῶστε μας, νὰ τὰ χαροῦμε.

Τὸ ḥσμα τοῦτο λέγεται κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς τῆς ἀναστάσεως τοῦ Λαζάρου. Τὰ παιδιά ἀπὸ δύο δύο μ' ἔνα καλάθι στολισμένο μὲ λουλούδια στὸ χέρι, καὶ κατὰ προτίμησιν χαμομήλια, περιέρχονται τὰ σπίτια τραγουδῶντας τὰ ἀνωτέρω. Τὸ πρῶτον εἶναι τὸ τραγούδι, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Λαζάρου. Τὸ δεύτερον εἶναι εὐχετικὸν διὰ τὸ παιδὶ τῆς οἰκογενείας, εἰς τὴν θύραν τῆς ὅποιας τραγουδοῦν. Τὸ τρίτον εἶναι αἰτητικόν. Τὰ τραγουδήσαντα παιδιά, ὅπως καὶ εἰς τὰ χειλιδονίσματα, ζητοῦν ὡς ἀμοιβὴν διὰ τὸν κόπον των ἀβγά.

Σημειώσεις εἰς τὰ ἀνωτέρω ἄσματα

‘Η συλλογὴ τῶν ἀνωτέρω ἄσμάτων ὀφείλεται, ἡ μὲν τῶν τοῦ Λεχόβου εἰς τὸν μαθητήν μου Θεοφάνη Κόττην, ἡ δὲ τῶν τοῦ Ἀργούντος Ὁρεστικοῦ εἰς τὸν ἐπίσης μαθητήν μου Δημοσθένη Κεπαπτούλου. Ἐκ τούτων ἐλάχιστα, καθ' ὅσον γνωρίζω, γίνονται τὸ πρῶτον γνωστά. Τὰ πλεῖστα εἶναι ἐνδιαφέρουσαι παραλλαγαὶ ἐκδεδομένων.

Λ ε χ ὁ β ο υ

Τὰ ὑπὸ ἀρ. 1 καὶ 2 τοῦ Λεχόβου, εἶναι ἄσματα τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος, ὅστις λόγῳ τῆς φύσεως αὐτοῦ δημιούρων πρὸς τοὺς παλαιοὺς ἀγῶνας τῶν κλεφτῶν καὶ τῶν ἀρματωλῶν καὶ τοὺς ἀγῶνας τοῦ 1821 ἡδύνατο νὰ δώσῃ καὶ ἔδωσε πράγματι ἀφορμὴν εἰς τὴν ποίησιν δημιωδῶν ἄσμάτων, ἔξυμνούντων τοὺς ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἀγωνιστῶν καπετάνιους. Δυστυχῶς τοιαῦτα πολὺ δὲν γνωστά. Καθ' ὅσον ἐνθυμοῦμαι, μικρὰ συλλογὴ ἀντῶν ἔδημοσιεύθη εἰς τὰς κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος ἐκδιδομένας ἐβδομαδιαίας ἐθνικάς ἐφημερίδας, ‘Ἀγῶνα ἡ Πύρρον, τὰς ὅποιας δυστυχῶς δὲν ἔχω προχείρους ἐν Θεσσαλονίκῃ. Καλὸν θὰ ἦτο, ἐφ' ὅσον εἰναι καιρός, νὰ περισυλλεχθῶσι ὑπὸ τῶν κατὰ τόπους συλλογέων, ὡς ἰστορικὰ λείψανα ἐθνικοῦ ἀγῶνος, ὃ διποίος κατ' οὐδὲν ὑστερεῖ τῶν παλαιοτέρων.

Τὸ ὑπὸ ἀρ. 1 ἀναφέρεται εἰς τὸν Μακεδόνα νόπλαιχηγὸν Λούκαν, περὶ τοῦ διποίου ὁ ἀσχολούμενος περὶ τὸν Μακεδονικὸν ἀγῶνα δημοσιογράφος κ. Ἀλέξανδρος Μορογῆς τίλχε τὴν καλωσύνην νὰ μοῦ παράσχῃ τὰς ἀκολούθους πληροφορίας.

‘Ο Λούκας ἐγεννήθη εἰς τὸ χωρίον Ροδοσίνιτσα, νῦν Μέγαρον, τῶν Γρεβενῶν. Ο πατήρ του καὶ ὁ πάππος του ὑπῆρχεν τουρκομάχοι. Κατ' ἀρχὰς ὑπηρέτησεν εἰς τὸ σῶμα τοῦ Ἀντωνίου Βλαχάκη (Νάκη Λίτσα). Τὸν Ἰούνιον τοῦ 1907 ἐκυκλώθη ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ εἰς τὴν Ράχην τοῦ Λεχόβου (ὑψ. 1400). Εἰς τὴν ἐπακολουθήσασαν μάχην ἐφονεύθησαν οἱ δύο ἐκ Βλάστης ὑπλαχηγοὶ Ἡλίας Φαριμάκης καὶ Κίτσος Ἀργυράκης, αὐτὸς δὲ ὁ Λούκας ἐτραυματίσθη σοβαρῶς. Ἡ σφαίρα ἐπέρρασεν ἀνωθεν τοῦ ἀριστεροῦ ὄφθαλμου καὶ ἔξηλθεν ἐκ τοῦ δεξιοῦ ὡτός. Ἐπὶ δύο ἡμέρας ἔμεινεν ἐπὶ τόπου ἀνασθητος. Κατόπιν πολλῶν ἐρευνῶν ἀνευρέθη κεκαλυμμένος ὑπὸ χωμάτων, τὰ ὅποια εἶχε σωρεύσει περὶ αὐτὸν καταρρακτώδης βροχή. Μετεφέρθη εἰς Βογατσικόν, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ὑπλαχηγοῦ Ντόγρα, μετὰ δέ-

κα δὲ ήμέρας μετεφέρθη εἰς τὰς Ἀθήνας κατόπιν πολλῶν ταλαιπωριῶν. Εἰσαχθεὶς εἰς τὸν «Ἐναγγελισμὸν» δὲν ἐδέχθη νὰ ὑποστῆ ἐγχείρησιν, πρᾶγμα τὸ δποῖον συντέλεσσεν εἰς τὴν ἀπώλειαν τοῦ ὄφθαλμοῦ του. Ἐξελθὼν τοῦ νοσοκομείου, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Μακεδονίαν, διὰ νὰ συνεχίσῃ τὴν δρᾶσιν του. Μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ τουρκικοῦ συντάγματος ἐγκατέλειψε καὶ πάλιν τὴν πατρίδα του, διότι οἱ Ρουμανίζοντες καὶ οἱ Τούρκοι ἥθελον νὰ τὸν δολοφονήσουν, ὅπως ἐδολοφόνησαν καὶ τὸν ἐκ Σιατίστης ὀπλαρχηγὸν Περδίκαν. Τὸ 1912, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πατρίδα του, ἀπέθανε δὲ τὸ 1913 λόγῳ ἀναζωπυρήσεως τοῦ παλαιοῦ του τραύματος.

Τὸ δημοσιευόμενον ἄσμα ἀναφέρεται εἰς τὰς διαφοράς, τὰς ὅποιας εἶχεν οὗτος πρὸς τὸν ἐν Μακεδονίᾳ πρόεδρον τοῦ Κομιτάτου Παπαδῆμον Οἰκονόμον, ιερέα καὶ διδάσκαλον ἐν Βογατσικῷ. Διεξδίκει ὁρισμένον ποσὸν χρημάτων, τὸ δποῖον ἰσχυρίζετο δτὶ εἰχεν ἔξοδευσει καὶ τὸ δποῖον δὲν ἀνεγνώριζεν ὁ Παπαδῆμος, ἡρνεῖτο δὲ νὰ βεβαιώσῃ ὁ ἀρχηγὸς Ζιάκας. Ἡ διάστασις κατέστη γνωστὴ εἰς δλην τὴν περιφέρειαν, οἱ δὲ Γρεβενιῶται θέλοντας νὰ ἔξυμνησουν τὸν συμπατριώτην των ἐποίησαν τὸ ἄσμα. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Παπαδῆμος ἦτο εἰς τὴν περιοχὴν τὸ σπουδαιότερον πρόσωπον τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος καὶ δτὶ καὶ ἄν ἔλεγον δι' αὐτὸν δὲν θὰ ἐγίνετο πιστευτόν, περιωρίσθησαν νὰ εἴπουν δτὶ ἡ κατηγορία τοῦ Λούκα ἦτο δτὶ ὁ Λούκας δὲν ἦτο ίκανὸς δι' ἀρχηγός, ἀλλ' δτὶ ἦτο κατάλληλος μόνον γιὰ κλεψιὰ καὶ γιὰ συνβλησμένα ἀγράκτια. Ἡ κατηγορία κατὰ τὴν ἀντίληψιν τοῦ ποιήσαντος λαοῦ ἦτο ὀξύμωρος, διότι ἡ ἴδιότης τοῦ κλέφτου παρ' αὐτῷ ἀποτελεῖ ἔπαινον καὶ δχι φύγον· δ καλὸς δὲ κλέφτης εἶναι καὶ καλὸς ἀρχηγός.

‘Ο Ωρολογᾶς μου ἀνεκοίνωσε καὶ παραλλαγὴν τοῦ ἄσματος, ἐλάχιστα διαφέρουσαν τῆς ἀνωτέρω δημοσιευομένης, τὴν δποῖαν παραθέτομεν.

“Ἐνα πονλάκι λάλησε στὸ Λέχοβο, στὴ ‘Ράχη.
Δὲν κελαϊδοῦσε σὰν πονλὶ μηδὲ σὰν χελιδόνι,
παρὰ λαλοῦσε καὶ ἔλεγε μ' ἀνθρώπινη κονβέντα.
«Καλά ’σαν, Λούκα μ', στὰ βοννά καὶ στὰ Κασταροχώρια.
Τί γίρενες, τί χάλενες στὸ Λέχοβο, στὴ ‘Ράχη;
— Πάγηρα γιὰ τὸ Μορίχοβο καὶ γιὰ τὴν Καρατζόβα,
γιατὶ μὲ κατηγόροςαν Ζιάκας καὶ Παπαδῆμος.
Συγχά στελναν τὰ γράμματα μέσα στὸ Προξενεῖο :
Δὲν κάνει δ Λούκας γι' ἀρχηγός, μήτε γιὰ καπετάνιος,
μόν κάν' δ Λούκας γιὰ κλεψιά, γι' ἀγράκτια συνβλησμένα».

Τὸ ὑπ' ἀρ. 2 ἀναφέρεται εἰς τὸν Κρῆτα ἀγωνιστὴν Γεώργιον Βολάνην. Οὗτος κατίγετο ἐκ τῆς παλαιᾶς κρητικῆς οἰκογενείας Βολάνη, ἡτις ἔδωσεν εἰς τοὺς ἐλληνικοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνας πολλοὺς ἀγωνιστάς.¹ Κατὰ τὰς πληροφορίας, ἀς μοι παρέσχεν δ Ἀλλέξανδρος Ωρολογᾶς, οὗτος ἀνήκεν ἀρχικῶς εἰς τὸ σώμα τοῦ Παύλου Μελᾶ. Συλληφθεὶς μετὰ τὸν ἐν Στατίστη θάνατον τούτου, ὠδηγεῖτο εἰς τὸ Μοναστήριον, κατώρθωσεν δύμως, μολονότι βαρέως ἀσθενῶν, νὰ διαφύγῃ. Ἐκτοτε συνέχισε τὸν ἀγῶνα ἐπὶ κεφαλῆς ἰδίου σώματος, ἔδωσε δὲ πολυαρίθμους μάχας κατὰ Βουλγάρων καὶ Τούρκων. Τὸ ἄσμα ἀναφέρεται εἰς τὴν γνωστὴν μάχην τοῦ Στρεμπένου, ἡτις ἐγένετο κατὰ τὴν 28ην Μαΐου 1906 εἰς τὴν τοποθεσίαν «Τοῦ Βασίλη τὸ χωράφι», κειμένην μεταξὺ Λεχόβου καὶ Στρεμπένου. Ο Βολάνης, κυκλωθεὶς ὑπὸ τεσσάρων ταγμάτων τουρκικοῦ στρατοῦ, μετὰ ὀκτάρων σφραδρὰν μάχην, καθ' ἥν ἔπεσαν πο-

¹ Περὶ αὐτῆς βλέπε Μεγάλην ‘Ελληνικὴν Ἐγκυλοπαιείαν ἐν λ. Β ο λ ἀ ν η σ.

λυάριθμοι Τοῦρκοι, κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ, ἀπολέσας ἐκ τῶν ἰδίων δέκα τρεῖς νεκροὺς καὶ τέσσαρας αἰχμαλώτους. Ἡ μάχη ἐγένετο περίφημος μεταξὺ τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος λόγῳ τοῦ ἐπιδειχθέντος ἡρωϊσμοῦ τῶν ὄνδρων καὶ τῆς δεξιότητος τοῦ ἀρχηγοῦ, δοσάκις δ' ἐγίνετο λόγος περὶ αὐτῆς μεταξὺ τῶν ἀγωνιστῶν ηὔχοντο οὗτοι «καὶ στὰ δικά μας». Ὁ ἀναφερόμενος ἐν τῷ ἄσματι Μπάρμπας Ἀνδρέας ἦτο Κρής ὁ πλαρχηγὸς ἡλικιωμένος, πολεμῶν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Βολάνη. Οὗτος, μὴ δυνάμενος νὰ φύγῃ μετὰ τῶν ἄλλων, παρέμεινεν εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης κεκρυμμένος ἐξηπλωμένος μετὰ τοῦ ὅπλου του, κατώρθωσε δὲ ἐν τέλει νὰ διαφύγῃ, ἐπελθούσης τῆς νυκτός. Τοὺς νεκροὺς Ἐλληνας οἱ Τοῦρκοι ἔρριψαν δῆλους μαζὶ εἰς ἓν λάκκον, ὅπως ἀναφέρει καὶ τὸ ἄσμα. Οἱ ὑπολειφθέντες ἄνδρες τοῦ σώματος καὶ οἱ πέριξ χωρικοὶ βαρέως ἔφερον τὸ διτοῦ οἱ νεκροὶ δὲν ἔτυχον τῆς προστηρύσης ταφῆς. Ὁ Βολάνης ἐξηκούλούθησε τὸν ἀγῶνα μέχρι τέλους. Ἀποσυρθεὶς εἰς τὴν Κρήτην μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἔζησε μέχρι τοῦ 1943, ὅποτε ἐδολοφονήθη πιθανώτατα ὑπὸ τῶν κομμουνιστῶν, διότι προσεπάθει δπως δ ἀγών τῆς ἀντιστάσεως δργανωθῇ ὑπὸ ἐθνικόφρονα ἥγεσίαν.

3. Παραλλαγάς βλ. Ε ὑ. Σ τ. Τ ζ ι ἀ τ ζ ι ο υ, Τραγούδια Σαρακατσανέων σ. 52, ἀρ. 128. Πρβλ. καὶ Λαογραφία, τ. Θ', σ. 163, ἀρ. 30.

4. Τὸ ἄσμα εἶναι ἀπόστασμα μακροτέρου ἄσματος τῆς πέριδικας καὶ τοῦ κυνηγοῦ (*Μιὰ πέριδικα κανκήστηκε σ' Ἀνατολή καὶ Λίσι | πὼς δὲν ενδέθη κυνηγός, γιὰ τὴν κυνηγήη*). Παραλλαγάς βλ. Πλάτων, τ. Ε', σ. 160. Ζωγράφειος Ἀγών, τ. Β', σ. 72, ἀρ. 5. Γ. Π α χ τ ί κ ο υ, 260 δημώδη ἐλληνικά ἄσματα, ἀρ. 105.

5. Παραλλαγάς βλ. Πανδώρα, τ. ΙΙ', σ. 368, ἀρ. 57. Κ α ν ε λ λ ἀ κ η, Χιακὰ ἀνάλεκτα, σ. 86, ἀρ. 70. H. P e r i o t, Rapport sur une mission scientifique en Turquie. Paris 1903 (= Nouvelles Archives des missions scientifiques, τ. XI) σ. 170, ἀρ. 42. Ζωγράφειος Ἀγών, τ. Α', σ. 87, ἀρ. 58. Π α χ τ ί κ ο υ, ἀρ. 102.

6. Παραλλαγάς βλ. Λαογραφία, τ. Δ', σ. 109, ἀρ. 62.

7. Τὸ ἄσμα φαίνεται τοπικῆς προελεύσεως, τοῦ ὅποίου δὲν γνωρίζω παραλλαγάς.

8. Παραλλαγάς βλ. Π ο λ ί τ ο υ, Ἐκλογαί, ἀρ. 109. Λαογραφία, τ. Ε', σ. 106 ἀρ. 93. τ. ΙΒ', σ. 370, ἀρ. 47.

9. Γνωστὸν ἄσμα, ἀδόμενον συνήθως κατὰ τοὺς γάμους. Παραλλαγάς ἐξ Ἀργούς Ὁρεστικοῦ βλ. ἀν. σ. 325 καὶ κατωτέρῳ σ. 415, ἀρ. 2. Βλ. καὶ Μακεδονικά, τ. Β', σ. 462, ἀρ. 3. Ζωγράφειος Ἀγών, τ. Α', σ. 164, ἀρ. 304. Ἐλληνισμός, τ. ΙΔ', σ. 509, 42.

”Αργούς” Ορεστικό

1. Τὸ ἄσμα ἔδεται κατὰ τοὺς ἀρραβώνας. Παραλλαγάς βλ. Λ ε λ ἀ κ η ο υ, Ἐπιδόρπιον σ. 95. Β. Κ υ π α ρ ί σ σ η, Τραγούδια Χαλκιδικῆς, σ. 29, ἀρ. 103.

2. Βλ. τὸ ἀνωτέρῳ ἐκ Λεχόβου ἀρ. 9.

3. Παραλλαγάς βλ. Π. Ἄρ α β α ν τ ί ν ο Ὕ, Συλλογὴ δημωδῶν ἄσμάτων Ηπείρου, σ. 177, ἀρ. 272. Ἐλληνισμός, τ. ΙΔ', σ. 252, ἀρ. 16.

4. Παραλλαγάς βλ. Λαογραφία, Δ', σ. 161, ἀρ. 40. Ελληνισμός, τ. ΙΔ', σ. 253, ἀρ. 20. Δελτίον Ιστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Εταιρείας τῆς Ἐλλάδος, τ. Τ', σ. 274, ἀρ. 29.

5. Τὸ τραγούδι ἀναφέρεται πιθανῶς εἰς φονευθέντα κλέφτην Σαμαρινιώτην. Μοῦ εἶναι ἄγγωστον ἀλλαχόθεν.

6. Παραλλαγὴ τοῦ γνωστοῦ ἄσματος τῆς λεηλασίας τῆς Λεπενοῦς ὑπὸ τῶν κλεφτῶν, ἀνίκοντος εἰς τὸν κύκλον τῶν ἄσμάτων τοῦ Κατσαντώνη. Παραλλαγάς βλ.

Ί α τ ρ ί δ ο ν. Συλλογή δημοτικῶν ἄσμάτων παλαιῶν καὶ νέων, σ. 92 (= Οἶκος οὐ μίδον, Τραγούδια τοῦ Ὀλύμπου, σ. 106, ἀρ. 43). C. F. Abbott, Songs of modern Greece, σ. 74. Μέλι πώς Ο. Μερλιέ, Τραγούδια τῆς Ρούμελης, σ. 15. Ἡ παραλλαγὴ ἀποτελεῖ ἐνδιαφέρον παράδειγμα προσαρμογῆς παλαιοτέρων ἄσμάτων εἰς νεώτερα παρόδια περιστατικά. Πρβλ. καὶ Λαογραφία, τ. E', σ. 76, ἀρ. 50 καὶ 51.

7. Παραλλαγὴ τοῦ γνωστοῦ διηγηματικοῦ ἄσματος «Ἡ μάννα ἡ φόνισσα». Βλ. Πολίτος, Ἐκλογαί, ἀρ. 91.

8. Τοπικὸν συγκρότημα ἐκ διαφόρων διστίχων. Τὸ γύρισμα κοινότατον.

9. Παραλλαγὴ γνωστοῦ ἄσματος, εὐρέως διαδεδομένου. Παραλλαγὰς βλ. Μανούσος οὐ σον, Τραγούδια ἑθνικά, σ. 196. Passow, ἀρ. 460. Ζωγράφειος Ἀγών, τ. Α', σ. 70, ἀρ. 8. Ἄρχελάσσον, Σινασός, σ. 170, ἀρ. 11. Παχτίκονος, ἀρ. 139. Μουσική, τ. Γ', σ. 79, 83, 149. Σκόνος οὐ, Ἡμερολόγιον 1896. Νεοελληνικά Ἀνάλεκτα, τ. Α', σ. 91, ἀρ. 26. Τζιάτζικον, Τραγούδια Σαρακατσανέων, σ. 75, ἀρ. 185. Ἡ παραλλαγὴ εἰναι ἀξία προσοχῆς, διότι προσηρμόσθη λόγῳ πιθανῶς τοπικοῦ ἐπεισοδίου εἰς Τούρκους, ἐνῷ κατὰ τὸ πλείστον εἰς τὰς λοιπὰς παραλλαγὰς διστίχων καὶ φονεὺς εἰναι Ἑλλην (Μανώλης), δ' ἐραστὴς Γενίτσαρος.

10. Παραλλαγὰς βλ. Οἶκος οὐ μίδον, Τραγούδια τοῦ Ὀλύμπου, σ. 89, ἀρ.

13. Παπαζαΐα φειρόποιού λόνον, Περισυναγωγή, σ. 111, ἀρ. 76. Παχτίκονος, ἀρ. 186 καὶ 204. Λαογραφία, τ. ΙΑ', σ. 171, ἀρ. 26. 201, ἀρ. 15.

11. Τὸ ἄσμα ἔδεται ὑπὸ πολλὰς μορφὰς καὶ παραλλαγάς. Σημειώνομεν προχείρως τὰς ἀκολούθους. Ἄρα βαντίνοῦ, σ. 123, ἀρ. 155. 124, ἀρ. 156. Χαστιώτον, Ἀσματα, σ. 35, ἀρ. 3. 38, ἀρ. 7. 39, ἀρ. 8. 195, ἀρ. 13. Passow, ἀρ. 304a. Λελέκον, Σινασός, σ. 189. Ἄσωπίον, Ἀττικὸν Ἡμερολόγιον 1889, σ. 174, ἀρ. 9. Εβδομάς, τ. Α', σ. 40. Οὖν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος, τ. Η', σ. 402. Θ', σ. 342. Ζωγράφειος Ἀγών, τ. Α', σ. 6, ἀρ. 1. 6 - 7, ἀρ. 2. 99, ἀρ. 100. 185, ἀρ. 16. Κανελάκη, σ. 374, ἀρ. 111. Φαρζαΐας οπούν λόνον, Τά Σύλατα, σ. 42. Σακελάκη, σ. 194.

ΣΤΙΛΠΩΝ Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ

ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΙΑΙ.

1. Μετὰ τὸ φαγητὸν ἔνος ἡ συγγενῆς καλεσμένος στὴ φιλιὰ δὲν πρέπει νὰ τινάξῃ καὶ νὰ διπλώνῃ τὴν πετσέτα τοῦ φαγητοῦ, γιατὶ διώχνει τὶς πρᾶξεις.

2. Μετὰ τὸ φαγητὸν δὲν κάνει νὰ σκουπίζῃς τὰ χέρια τρίβοντας τὸ 'να μὲ τ' ἄλλο, γιατὶ αὐτὸν διώχνει τὸ μπερδεκέτι καὶ φέρνει φτώχεια.

3. Δὲν κάνει νὰ χόνης ἀκάθαρτο νερὸν ἀπὸ λούσιμο τὴν νύχτα, γιατὶ μπορεῖ νὰ πάθῃς μεράλο κακό, βουβαμάρα, στράβωμα τοῦ στόματος. Κι αὐτό, γιατὶ γυρνοῦν τὴν νύχτα οἱ νεφάδες καὶ καθὼς ρίχνεις τὸ ἀκάθαρτο νερὸν τὶς λερώνεις.

4. Δὲν κάνει νὰ κατουρφῆς νύχτα καταμεσῆς τοῦ δρόμου καὶ περπατῶντας, γιατὶ σ' ἐκδικιέται διάβολος, ποὺ λερώνεις τὸ τραπέζι του.

5. Νὰ μὴ κλειδώνῃς κλειδαριά, δταν δὲν εἶναι νὰ κλειδώσῃς πόρτα, γιατὶ κλειδώνεις τὴν τύχη τοῦ σπιτιοῦ.

6. Δὲν κάνει νὰ δανείζῃς ἔειδι τὴν νύχτα. Κι ἂν εἶναι ἀνάγκη, μονάχα σὰν φέρεις μέσα κάρβουνο.

7. Νὰ μὴ σφυρίζῃς τὴν νύχτα στὸ σπίτι μέσα, γιατὶ μαζεύονται οἱ διαβόλοι.

8. Δὲν κάνει τὴν ἡμέρα τ' Ἀγιαννιοῦ (29 Αὐγούστου) νὰ κόβῃς μὲ μαχαῖρι καρποῦς ἢ πεπόνι, δπως κάθε μέρα.

Δηλαδή δὲν πρέπει νὰ κόβῃς τὸ «κεφάλι», ποὺ λέγεται, τοῦ καρπουζιοῦ ἢ τοῦ πεπονιοῦ καὶ ποὺ εἶναι ἀπὸ τὴν μεριὰ τοῦ μίσχου.

9. Δὲν κάνει τὴν ἔδια μέρα νὰ τρῶς κόκκινα σταφύλια, γιατὶ αὐτὴ τὴν μέρα χύθηκε ἀλιά ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Πρόδομο.

10. "Αν ἀλείψῃς τὸν τοῖχο τῆς βρύσης μὲ βούτυρο τὴν νύχτα τῶν Χριστουγέννων, σὰν τὸ νερό τῆς βρύσης θὰ τρέχῃ τὸ βούτυρο ἀπὸ τὰ πρόβατα.

11. "Αν ἡ σπιτονοικυρά, ὅταν ἥταν νύφη, τὸ εἶχε ταγμένο νὰ μὴ ξυμώνῃ τὴν Παρασκευὴν καὶ ξυμώσῃ, τὸ φουμὶ μουχλιάζει.

'Απ' αὐτὸ προηῆθε καὶ ἡ ἀπαγόρευσις : Δὲν κάνει νὰ μὴ ξυμώνῃς Παρασκευὴν μέρα, γιατὶ μουχλιάζει τὸ φουμὶ.

12. 'Εάν μένη ἡ πυρούστιά στὴ φωτιὰ χωρὶς νά χῇ τίποτα ἀπάνω, βάζεις χρέος.

13. 'Εάν βγάζῃ φωτιὰ ἡ πυρούστιά, καθὼς καίγεται ἡ καπνιά, ὅσες σπίθες πετάει, τόσες δραχμές θὰ δώσῃς.

Κατ' ἄλλους : θὰ πάρῃς.

14. 'Εάν παῖς οὗτος μὲ καρβουνόξυλο ἢ μὲ ξύλο ἀναμμένο στὴν ἄκρη, θὰ κατουρήσῃς τὸ βράδυ στὸ στρῶμα.

15. 'Εάν τὴν Πρωτοχρονιὰ ὁ πρῶτος ἐπισκέπτης πατήσῃ τὸ κατόφλι μὲ τὸ δεξί του πόδι, ἡ χρονιά θὰ πάῃ γοῦνι, ἀν δύμως μὲ τ' ἀριστερό, θὰ πάῃ ἐνάντια.

Σημειώσεις εἰς τὰς ἀνωτέρω δεισιδαιμονίας

Αἱ ἀνωτέρω δημιοσιευόμεναι δεισιδαιμονίαι προέρχονται ἐξ Ἀργονοῦ Ὁρεστικοῦ, συνελέγησαν δ' ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους Κεπαπτεσόγλου. Αὗται εἶναι κοιναὶ εἰς ὅλην σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα. Δυστυχῶς μέχρι τοῦδε δὲν ἔγινε συστηματικὴ περισυλλογὴ τῶν νεοελληνικῶν δεισιδαιμονιῶν οὐδὲ συγκέντρωσις τῶν σποραδικῶν δημιοσιευθεισῶν εἰς δυσπρόσιτα πολλάκις σήμερον δημιοσιεύματα, ¹ ὥστε νὰ εἶναι δυνατός ὁ ἀκριβέστερος καθορισμὸς τῆς γεωγραφικῆς ἐξαπλώσεως ἐκάστης αὐτῶν. Σημειώνω δι' ἐκάστην δσα προχείρως ἔχω ὑπ' ὄψιν.

1. Τὴν δεισιδαιμονίαν γνωρίζω ὡς κοινήν. 'Ο ἀποδιδόμενος δύμως εἰς αὐτὴν λόγος εἶναι ἔκασταχοῦ διάφορος. 'Εν Κομοτινῇ ἀποφεύγεται τὸ δίτλωμα τῆς πετσέτας ὑπὸ τῶν φιλοξενούμενων μετὰ τὸ φαγητόν, διότι ὑπάρχει ὁ φόβος, δτι δὲν θὰ ἐπισκεφθῶσιν ἐκ νέου τὸν φιλοξενοῦντα.

2. Τὴν δεισιδαιμονίαν δὲν γνωρίζω ἀλλαχόθεν.

3. 4. Λί δεισιδαιμονίαι ἔχουν σχέσιν πρὸς τὴν παλαιὰν πίστιν, ὅτι ἡ νῦν ἀνήκει εἰς τοὺς δαίμονας, τοὺς δποίους εἶναι δυνατὸν νὰ ἐνοχλήσῃ ὁ χύνων ἀκάθαρτα ὕδατα ἢ οὐρῶν. 'Ως πρὸς τὴν χύσιν τῶν ὕδατων δὲν ἔχω τὶ πρόχειρον νὰ σημειώσω. 'Ως πρὸς τὸ οὐρεῖν σημειώνω τὰς ἐκ Κομοτινῆς δεισιδαιμονίας (Λαογραφία, τ. Β', σ. 414, ἀρ. 76 καὶ 77) καὶ τὴν ἐξ Λίνου. (Ο ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φυλολογικὸς Σύλλογος, τόμ. Θ', σ. 349). Λί δεισιδαιμονίαι εἶναι πανάρχαιαι, ἀναφερόμεναι ἦδη ὑπὸ τοῦ Ησιόδου (Ἐργα καὶ ἡμέραι στ. 727 κέ.).

Μηδ' ἄντ' ἡλίου τετραμμένος δρθὸς δμιχεῖν,
αὐτὰρ ἐπεὶ κε δύῃ, μεμνημένος, ἐς τὸ ἀνιόντα·
μήτ' ἐν δδῷ μήτ' ἐκτὸς δδοῦ προβάδην οὐρῆσσης

¹ Τὸ βιβλίον τοῦ Α. Καραγιάννη, Δεισιδαιμονίας δοκίμιον. Σμύρνη 1872, δὲν πληροῖ τὴν ἔλλειψιν.

μήδ' ἀπογυμνωθείς· μακάρων τοι νύκτες ἔσαιν·
ἔξομενος δ' ὅ γε θεῖος ἀνήρ, πεπνυμένα εἰδώς,
ἢ ὅ γε πρὸς τοῖχον πελάσας ἐνερχόεσ αὐλῆς.

Τὰ τοῦ Ἡσιόδου ἐπαναλαμβάνει καὶ τὸ πυθαγόρειον σύμβολον «Πρὸς ἥλιον τετραμένος μὴ οὔρει». ¹ Τὸ τοῦ Ψευδοφωκυλίδου² μηδ' ἀνέστα δείξης ἡελίῳ, τὸ δποίον δ Τ. A. Sinclair ἐν τῇ ἐκδόσει του τῶν "Ἐργων τοῦ Ἡσιόδου σχετίζει πρὸς τὰ ἀνωτέρω εἶναι τελείως ἄσχετον. Ἀφορᾶτε εἰς τὰ ἐν τῷ τάφῳ κείμενα λείψανα τῶν νεκρῶν. Οἱ στίχοι εἶναι σαφεῖς.

μὴ τύμβον φθιμένων ἀνορύξης, μηδ' ἀνέστα
δείξης ἡελίῳ καὶ δαιμόνιον χόλον ὅρσης.

Τὸ διὰ τὴν προφύλαξιν κάθισμα κατὰ τὴν οὐρησιν ἀντικατέστησε πιθανῶς εἰς τὰ νεώτερα διαπλοῦς ἐμπτυσμός, τοῦ δποίον εἶναι γνωστὴ ἡ ἀποτρόπαιος δύναμις.³

5. Καθ' ὅσον γνωρίζω, ἡ δεισιδαιμονία εἶναι κοινή, ὁ δὲ μαγικὸς αὐτῆς λόγος διαφανής. Τὸ κλείδωμα ἰσοδυναμεῖ πρὸς μαγικὸν κόμβον.

6. Καὶ ἡ δεισιδαιμονία αὕτη εἶναι κοινή. Ἐσημειώθη ἐν Κύπρῳ (Λαογραφία, τ. Γ', σ. 514,6), ἐν Σοποτῷ Καλαβρύτων (αὐτ. τ. Η', σ. 216,6) καὶ ἐν Κυνουρίᾳ (αὐτ. τ. ΙΑ', σ. 637).

7. Τὴν δεισιδαιμονίαν ἐσημείωσα ἐκ Κομοτινῆς (Λαογραφία, τ. Β', σ. 409, ἀρ. 34).

8. 9. Αἱ δεισιδαιμονίαι ἔχουν σχέσιν πρὸς τὴν ἀποτομήν τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδόρου καὶ τὸ χυθὲν αἷμα. Γνωρίζω αὐτάς καὶ ἐκ Κομοτινῆς.

10. Ἡ ἐπάλευψις τῆς κορήνης διὰ βουτύρου ιδιάζει κυρίως εἰς τὰς κτηνοτροφικὰς περιοχάς. Οἱ μαγικὸι λόγοι εἶναι διαφανῆς. Ἐσημειώθη ὑπὸ τοῦ Δ. Λουκοπούλου ἐξ Αἴτωλίας (Λαογραφία, τ. Η', σ. 38,4).

11. Ἡ δεισιδαιμονία ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ δυσοίων τῆς Παρασκευῆς. Πρβλ. J u n g b a u e r, Freitag, ἐν H o f f m a n n - K r a u e r - B ä c h t o l d - S t a u b l i, Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens, τόμ. III, στ. 45 κε.

12. Ἡ δεισιδαιμονία μοῦ εἶναι ἄγνωστος ἀλλαχόθεν. Οἱ μαγικὸι αὐτῆς λόγοι εἶναι διαφανῆς.

13. Ἡ δεισιδαιμονία ἀνήκει εἰς τὸν κύκλον τῆς πυρομαντείας καὶ ἐμπυροσκοπίας παρὰ τῷ καθ' ἡμᾶς λαῷ. Πρβλ. N. Γ. Πολίτος, Πυρομαντεία καὶ ἐμπυροσκοπία παρὰ τῷ καθ' ἡμᾶς λαῷ (Λαογραφία, τ. Γ', σ. 345 κε. = Λαογραφικὰ Σύμμεικτα, τ. Γ', σ. 148 κε.). Εἰς τὰ ἔκει σημειούμενα πρόσθετες καὶ τὰ ἐν Λαογραφίᾳ, τ. Θ', σ. 14. ΙΑ', σ. 638. Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον, τ. Α', σ. 309. Παρατηρητέον δτι ἡ σπινθροβολία ἐρμηνεύεται συνήθως ὡς καταλαλιά.

14. Τὴν δεισιδαιμονίαν γνωρίζω καὶ ἐκ Κομοτινῆς,

15. Ἡ δεισιδαιμονία ἔχει σχέσιν μὲ τὴν συνήθως κρατοῦσαν γνώμην περὶ τῆς ἀγαθῆς δυνάμεως καὶ τοῦ εὐοιώνου τοῦ δεξιοῦ, τὸ δποίον θεωρεῖται τοῦ θεοῦ, ἐν φτὸ ἀριστερὸν τοῦ διαβόλου.

ΣΤΙΛΠΩΝ Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ

¹ H. D i e l s, «Die Fragmente der Vorspraktikers»³ τόμ. I, σ. 360 (281).

² Poetae Lyrici Graeci, rec. Th. Berg,³ τ. II σ. 465 στ. 100.

³ Ἡσιόδου τὰ ἄπαντα, ἐκδ. Καρόλου Σίττλ. Ἀθῆναι 1889, σ. 306, στ. 760.